

Miłosz Sosnowski
<https://orcid.org/0000-0002-1517-6979>
Wydział Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Nowa lista uczestników zjazdu monarchów w Budzie w 1412 r.*

Zarys treści: Artykuł przedstawia niewydaną dotąd listę uczestników zorganizowanego przez Zygmunta Luksemburskiego zjazdu monarszego w Budzie w 1412 r., znajdującą się w rękopisie Universitätsbibliothek Leipzig, Ms 1309. Uwagę poświęcono zawartości rękopisu, miejscu i czasowi jego spisania oraz proveniencji. Jest to najbogatsze źródło do rekonstrukcji uczestników zjazdu, zawiera blisko dwukrotnie więcej nazw własnych niż znana dotąd inna lista, zachowana na karcie przechowywanej w Magyar Nemzeti Levéltár, DL 39277. Do artykułu dołączono edycję listy, z możliwie pełną identyfikacją występujących tam postaci.

Abstract: The article presents a previously unpublished list of participants in the 1412 royal summit organised by Sigismund of Luxembourg in Buda, found in the manuscript kept in the Universitätsbibliothek Leipzig, Ms 1309. Attention is paid to the manuscript's content, the place and time of its origin and its provenance. The richest source for reconstructing the summit's participants, the list contains almost twice as many personal names as the other list known to date, is preserved on a folio held in the Magyar Nemzeti Levéltár, DL 39277. The final part of the article is an edition of the list, with an attempt at identifying persons listed therein.

Słowa kluczowe: zjazd monarszy w Budzie (1412), Buda w średniowieczu, Zygmunt Luksemburski, Władysław Jagiełło

Keywords: royal summit in Buda (1412), mediaeval Buda, Sigismund of Luxemburg, Władysław Jagiełło

Jedno z „najświetniejszych wydarzeń” wśród spektakularnych uroczystości i zjazdów monarszych na Węgrzech, coraz liczniejszych za Zygmunta Luksemburskiego¹ – zjazd budziński latem 1412 r. – nie jest wydarzeniem wspominanym w historiografii rzadko², choć prób całościowego ujęcia doczekał

* Artykuł powstał na marginesie przygotowywanej pracy na temat historii miecza koronacyjnego królów polskich. Za pomoc i zachętę do jego opracowania dziękuję Ryszardowi Grzesikowi (IS PAN), Markowi Janickiemu (UW), Antoninowi Kalousowi (Uniwersytet Palackiego), Krzysztofowi Kwiatkowskiemu (UMK), Jakubowi Kujawińskiemu (UAM), Jakubowi Łukaszewskiemu (UAM), Jarosławowi Nikodemowi (UAM), Piotrowi Węcowskiemu (UW) i anonimowym recenzentom „Studiów Źródłoznawczych”.

¹ P. Engel, *The Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary, 895–1526*, tłum. T. Pálosfalvi, London–New York 2001, s. 242; S. Csernus, *From the Arsenal of Sigismund's Diplomacy. Universalism versus Sovereignty*, w: *Das Konzil von Konstanz und Ungarn*, red. P.A. Bárányi, Debrecen 2016, s. 11; B. Nagy, *Ceremony and Diplomacy. The Royal Summit in Buda in 1412*, w: *The Jagiellonians in Europe. Dynastic Diplomacy and Foreign Relations*, red. A. Bárányi, B.A. Bacsa, Debrecen 2016, s. 11–13, 18; o zjazdach monarszych w okresie późnego średniowiecza zob. G. Schwedler, *Herrschartreffen des Spätmittelalters: Formen, Rituale, Wirkungen*, Ostfildern 2008 (o zjeździe budzińskim na s. 458–459, 468).

² L. Thallóczy, *Hervoja herceg és címere*, „Turul”, 9, 1892, nr 1, s. 1–12; M. Wertner, *Die Ofener Gäste von 1412*, „Jahrbuch der K. K. Heraldischen Gesellschaft Adler”, Neue Folge, 17, 1907, s. 170–187; H. Horváth, *Zsigmond király és kora*,

się dopiero niedawno³. Międzynarodowy charakter tego spotkania budzi zainteresowanie historiografii wielu obecnych krajów europejskich. Przyciągnął również uwagę historyków polskich, zwykle traktowany jako element sprawy szerszej – wielostronnej, angażującej Władysława Jagiełłę, zakon krzyżacki, Zygmunta Luksemburskiego i wielu innych aktorów gry dyplomatycznej i prawnej, negocjacji traktatów, zawierania pokoiów, sądów polubownych⁴. Ośrodkiem zainteresowania był też uświetniający zjazd turniej rycerski⁵, relacjonowany dość obszernie przez Jana Długosza, skupionego zwłaszcza na polskiej reprezentacji.

Na zaproszenie Zygmunta stawili się w Budzie królowie, książęta, baronowie, grafowie, rycerze, arcybiskupi, biskupi i poselstwa wielu władców i miast, każdy z mniej lub bardziej licznym orszakiem. Dla rekonstrukcji listy uczestników zjazdu dysponujemy pięcioma wzajemnie niezależnymi źródłami. Są to odpowiednio⁶:

1. Relacja w formie listu skierowanego do nieznanego z imienia komtura zakonnego [dalej: *RelKont*], odnaleziona w formie późniejszego odpisu w zbiorach archiwum miejskiego we Frankfurcie nad Menem⁷ i wydana w 1838 r. przez Josepha von Aschbacha jako załącznik w pierwszym tomie jego biografii

Budapest 1937, s. 37–38; J.V.A. Fine, *The Bosnian Church – a New Interpretation. A Study of the Bosnian Church and Its Place in State and Society from the 13th to the 15th Centuries*, Boulder (CO) 1975, s. 234; L. Tardy, *Beyond the Ottoman Empire. 14th–16th Century Hungarian Diplomacy in the East*, tłum. J. Boris, Szeged 1978, s. 10–11 (wyd. 1 węg.: *Régi magyar követjárások Keleten*, Budapest 1971); Z.H. Nowak, *Międzynarodowe procesy polubowne jako narzędzie polityki Zygmunta Luksemburskiego w północnej i środkowowschodniej Europie (1412–1424)*, Toruń 1981, s. 31–32; E. Fügedi, *Turniere im mittelalterlichen Ungarn*, w: *Das ritterliche Turnier im Mittelalters*, red. J. Fleckenstein, Göttingen 1985, s. 396–397; E. Mályusz, *Kaiser Sigismund in Ungarn 1387–1437*, Budapest 1990, s. 107, 139, 333; J.K. Hoensch, *Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368–1437*, München 1996, s. 162–164; E. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, Sarajevo 2009, s. 188–189; W. Paravicini, *Die ritterlich-höfische Kultur des Mittelalters*, wyd. 3, München 2011, s. 81–82; M. Kondor, *Hof, Residenz und Verwaltung. Ofen und Blindenburg in der Regierungszeit König Sigismunds – unter besonderer Berücksichtigung der Jahre 1410–1419*, w: *Kaiser Sigismund (1368–1437): zur Herrschaftspraxis eines europäischen Monarchen*, red. K. Hruza, A. Kaar, Wien–Köln–Weimar 2012, s. 215–233; N.C. Tóth, *Zsigmond magyar és II. Ulászló lengyel király személyes találkozói a lublói béke után (1412–1424)*, „Történelmi Szemle”, 56, 2014, nr 3, s. 339–356; G. Schwedler, *Rituelle Diplomatie. Die persönlichen Beziehungen Sigismunds von Luxemburg zu benachbarten Königen und den Herrschern des Balkans*, w: *Kaiser Sigismund (1368–1437)*, s. 419; B. Nagy, *Royal Summits in and around Medieval Buda*, w: *Medieval Buda in Context*, red. B. Nagy, M. Rady, K. Szende, A. Vadas, Leiden–Boston 2016, s. 345–365; E.O. Filipović, *Viteške svečanosti u Budimu 1412. godine i učešće bosanskih predstavnika*, w: *Spomenica akademika Marka Šunjića (1927–1998)*, Sarajevo 2010, s. 285–306; P. Bar, *A Tortuous Path to Reconciliation and Justice. Sigismund of Luxembourg Teutonic Knights and Poland (1412–1420) as Arbiter in the Dispute between the Teutonic Knights and Poland (1412–1420)*, „Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung”, 66, 2017, nr 1, s. 12; zob. też przyp. poprzedni, następny i piśmiennictwo cytowane tam oraz w niniejszym artykule.

³ E.O. Filipović, *Viteške*, s. 285–306; N.C. Tóth, *Zsigmond magyar*, s. 344–347; B. Nagy, *Ceremony and Diplomacy*, s. 9–18.

⁴ Przede wszystkim Z.H. Nowak, *Międzynarodowe procesy*, czy ostatnio D. Wróbel, *Elity polityczne Królestwa Polskiego wobec problemu krzyżackiego w czasach Władysława Jagiełły*, Lublin 2016, s. 294–335 (zwl. s. 312–313); A. Szweđa, *Zakon krzyżacki wobec Polski i Litwy w latach 1411–1414*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 141, 2014, nr 2, s. 537; ale też prace wspominające sprawę marginalnie: J. Krzyżaniakowa, J. Ochmański, *Władysław II Jagiełło*, wyd. 2, Wrocław 2006, s. 216–221; J. Drabina, *Rola Brandy de Castiglione w rokovaniach polsko-krzyżackich w latach 1410–1422*, *St. Hist.*, 26, 1983, nr 3, s. 353–363; M. Biskup, *Polityka zewnętrzna zakonu krzyżackiego*, w: *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Władza i społeczeństwo*, red. M. Biskup, R. Czaja, Warszawa 2008, s. 237; J. Nikodem, *Witold: wielki książę litewski (1354 lub 1355 – 27 października 1430)*, Kraków 2013, s. 299–302; M. Koczerska, *Twórcy unii horodelskiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 141, 2014, nr 2, s. 259–261; S.A. Sroka, *Polacy na Węgrzech za panowania Zygmunta Luksemburczyka 1387–1437*, Kraków 2001, s. 110–111, 133–134.

⁵ A. Prochaska, *Zawisza Czarny*, w: tenże, *Szkie historyczne z XV w.*, Kraków–Warszawa 1884, s. 160–162; J. Szymczak, *Knightly Tournaments in Medieval Poland*, „Fasciculi Archaeologiae Historicae”, 8, 1995, s. 16–17; B.W. Brzustowicz, *Turniej rycerski w Królestwie Polskim w późnym średniowieczu i renesansie na tle europejskim*, Warszawa 2003, s. 343, 345–348; B. Możejko, S. Szybkowski, B. Śliwiński, *Zawisza Czarny z Garbowa herbu Sulima*, Gdańsk 2003, s. 65–66; J. Szymczak, *Pojedynki i harce, turnieje i gonitwy. Walki o życie, cześć, sławę i pieniądze w Polsce Piastów i Jagiellonów*, Warszawa 2008, s. 125–126.

⁶ Najobszerniejsze omówienie źródeł i ich wydań zob. E.O. Filipović, *Viteške*, s. 285–288; zob. też B. Nagy, *Ceremony and Diplomacy*, s. 15–16.

⁷ Sygnaturę podaje H. Horváth, *Zsigmond király és kora*, s. 37, przyp. 1: Frankfurter Stadtarchiv, Wahltagacta, L, XI, XII. Por. przyp. następny.

Zygmunta Luksemburskiego⁸. Barwna – to w niej znajduje się często cytowana wzmianka o „strasznych brodatych poganach” – ale ogólnikowa, bo podaje głównie liczby poszczególnych kategorii uczestników („III Konige, III heuptlude drier lande [...] Item XIII Herzogen, XXI graven, XXVI Herren on die ungerischen und XV^c Ritter, III^m Knecht [...] ein Kardenal, ein Legat, III Erzbischof, XI ander Bischoffe, LXXXVI Pffiffer und Bosimer, XVII Heroolt und uf XL^m pferde [...] Item von XVII landen sprache und lüte”), nie zaś konkretne osoby (wyjątkiem jest „Dispot der Servoy”).

2. Poprzedzona jednym zdaniem wstępu najobszerniejsza znana dotąd lista uczestników [dalej: *ListBud*], spisana w języku niemieckim dwustronnie na papierowej karcie, przechowywanej od 1927 r. w Budapeszcie (Magyar Nemzeti Levéltár, I szekció – Bécsi levéltárakból kiszolgáltatott iratok, DL 39277; wcześniej we wiedeńskim Haus-, Hof- und Staatsarchiv). Pisarz na końcu listy sugestywnie dopisał po łacinie: *Hoc est verum*. Drukiem wydał ją w 1891 r. Lajos Thallóczy, pięć lat później zaś swoje odczyty zaproponowali Tivadar Ortway i Frigyes Pesty⁹. Obszerniejszy rozbiór zapiski dał pierwszy wydawca L. Thallóczy (1892), a potem w 1906 r. Mór Wertner, z krótkim komentarzem przedrukował ją zaś Elemer Mályusz w *Zsigmondkori oklevéltár*¹⁰. Nowy odczyt listy zaproponował niedawno György Rácz¹¹. Ostatnio zawartość *ListBud* na tle skomplikowanej sytuacji politycznej na południowym pograniczu węgierskiego władztwa Zygmunta na nowo oświetlił Emir O. Filipović¹². Treścią tej listy zajmiemy się niżej.

3. Stosunkowo krótka narracja dworzanina Zygmunta, kupca i kronikarza Eberharda Windeckego¹³ [dalej: Windecke], który wymienił imiona czterech, nie licząc samego Zygmunta, uczestników, resztę z nich podał zaś zbiorczo, podobnie jak *RelKomt* epatując liczbami („19 geborner herzogen und 24 grofen und funfzig landesherren un 1400 ritter und knecht und gar vil gûter edellût und worent do zweihundert un 98 herolt und bersfant” itd.). Jak widać liczby te nie pokrywają się dokładnie z podanymi w *RelKomt*.

4. Stosunkowo obszerna, kilkuczęściowa łacińska opowieść Jana Długosza w *Annales*, wymieniająca przede wszystkim polskich uczestników zjazdu i turnieju rycerskiego¹⁴, która jednak oprócz tego dla celu rekonstrukcji listy obecnych nie wnosi wiele.

5. Najkrótsza ze wszystkich wzmianka tzw. drugiego kontynuatora kroniki Detmara z Lubeki, wydana w *Scriptores rerum Prussicarum*¹⁵.

Powyższe relacje stanowią zrąb informacji o uczestnikach zjazdu, choć oczywiście uzupełnia się je i konfrontuje z danymi zaczerpniętymi skądinąd¹⁶. Do tych pięciu źródeł należy dołączyć obecnie kolejne, podające najobszerniejszą listę uczestników budzińskiego zjazdu, a dotąd nieopublikowane. Jako pierwszy, w 1907 r., o jego istnieniu – w kodeksie Universitätsbibliothek Leipzig, Ms 1309 – wspomniał czeski historyk Josef Vítězslav Šimák, kilka lat później zaś sam początek podał drukiem

⁸ J. von Aschbach, *Geschichte Kaiser Sigmunds*, t. 1, Hamburg 1838, s. 441–442 (z sygnaturą: Frankfurter Stadtarchiv, Wahltagacta, t. 1). Tekst został wkrótce z drobnymi zmianami przedrukowany w *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, t. 10/5, wyd. G. Fejér, Budae 1842, nr 110–111, s. 246–248.

⁹ *Missale Glagoliticum Hervoiae ducis Spalatensis*, oprac. V. Jagić, L. Thallóczy, F. Wickhoff, Vindobonae 1891, s. 78–79; *Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez. I. 1183–1430*, wyd. i oprac. F. Pesty, T. Ortway, Pozsony 1896, nr 288, s. 471–472.

¹⁰ L. Thallóczy, *Hervoja*, s. 1–12; M. Wertner, *Die Ofener*, s. 170–187; E. Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár III. (1411–1412)*, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 22, Budapest 1993, nr 2224.

¹¹ Nr 5.21 w katalogu *Sigismundus Rex et Imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigmunds von Luxemburg 1387–1437*, red. I. Takács, Mainz 2006, s. 454–455.

¹² E.O. Filipović, *Viteške*, s. 285–306.

¹³ *Eberhart Windeckes Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds VII*, par. 15, wyd. W. Altmann, Berlin 1893, s. 10–11.

¹⁴ *Ioannis Dlugossi Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, ks. 10–11: 1406–1412, wyd. D. Turkowska i in., Varsaviae 1997, s. 201–202.

¹⁵ *Aus niederdeutschen Chroniken. Aus der Fortsetzung von Detmars lübischer Chronik in der Hamburger Handschrift*, w: *Scriptores rerum Prussicarum*, t. 3, wyd. Th. Hirsch, M. Toeppen, E. Strehlke, Leipzig 1866, s. 407; jako jedyny wymienia ją B. Nagy, *Ceremony and Diplomacy*, s. 16.

¹⁶ Zwł. E.O. Filipović, *Viteške*; B. Nagy, *Ceremony and Diplomacy* – w obydwu pracach również starsze piśmiennictwo.

włoski filolog Aldo Francesco Massèra w przypisie we wstępie do częściowej edycji dedykowanej Karolowi IV kroniki świata Marca Battagliego z Rimini [dalej: *Marcha*], której lipski egzemplarz był jednym z trzech wówczas znanych¹⁷. A.F. Massèra w tym samym przypisie zamieścił również – tym razem w całości – dopisek do tej listy, dotyczący pobytu Władysława Jagiełły w Budzie oraz zwrotu insygniów (m.in. korony i Szczerbca) przez Zygmunta Luksemburskiego. To ostatnie nie uszło uwagi Józefa Garbacika, za sprawą którego dopisek ten wszedł do piśmiennictwa w Polsce¹⁸. Nie zwrócono natomiast uwagi na zasadniczą, obszerniejszą zapiskę, czyli na listę uczestników zjazdu¹⁹. Brak zainteresowania tłumaczyć można tym, że włoski wydawca niedwuznacznie zasugerował, że w przypisie podał „parte sostanziale” tego przekazu. Jak się okaże – nic bardziej mylnego.

Zanim jednak przejdziemy do samej listy, omówić należy rękopis ją zawierający. Zawartość kodeksu i jego historia stanowią kontekst pozwalający klarowniej wydawaną zapiskę ocenić oraz wyjaśnić nieporozumienia, z jakimi rękopis ten jest cytowany²⁰.

Rękopis Universitätsbibliothek Leipzig, Ms 1309²¹

Interesujący nas kodeks ma stare opisy inwentarzowe (nie wspominają o liście) oraz nowocześniejszy Christoph Mackerta²². Obszernie omawia jego formę i zawartość również A.F. Massèra we wstępie do wydania *Marcha*²³. Rękopis (ok. 31 x 21,5 cm) składa się ze 145 kart papierowych – wiele z nich jest pustych – i jednej pergaminowej. Zawiera przede wszystkim kronikę świata Marca Battagliego²⁴, rozbitą na dwie części (k. 1ra–73vb i 98vb–120rb), przedzielone pustymi kartami (k. 74–97) oraz listą pogańskich i chrześcijańskich władców Czech (k. 98ra–va), po których następują kolejne niezapisane karty (k. 120v–144r). Zajmiemy się tym szerzej dalej.

¹⁷ J.V. Šimák, *Bohemica v Lipsku*, Praha 1907, s. 49; *Marcha di Marco Battagli da Rimini: aa. 1212–1354*, wyd. A.F. Massèra, *Rerum Italicarum Scriptores*, seria 2, t. 16/3, Città di Castello 1912–1913 [dalej: *Marcha*], s. XXXV, przyp. 1.

¹⁸ J. Garbacik, *Paolo Veneto, filozof-dyplomata i jego pobyt w Polsce w 1412 r.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 4, 1960, s. 24, przyp. 18a.

¹⁹ Przelotnie, za informacjami A.F. Massèry, wspominał o niej F. Sikora, *Sprawa insygnialna 1370–1412 a genealogia Rożnow*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, Nowa Seria, 1 (12), 1993, s. 42.

²⁰ Zapiska ta i sąsiednie dodane zostały wtórnie na ostatniej karcie rękopisu, bez związku z kroniką Battagliego oraz katalogiem władców Czech, o których dalej, tymczasem zob. *Rozbiór krytyczny Annalium Poloniae Jana Długosza, z lat 1385–1444*, t. 1, oprac. J. Dąbrowski i in., Wrocław–Warszawa–Kraków 1960, s. 141 („pewna kronika czeska”); M.-M. Gauthier, *Présentation et lecture d’une étude de Mme Elz. Dabrowska-Zawadzka. La relique de la Vraie Croix appartenant à Manuel Comhène*, „Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France”, 1987 [1989], s. 104 (*Cronica principum Regni Bohemiae*); F. Sikora, *Rozen Andrzej z Rożnowa h. Gryf*, w: PSB, t. 32, Wrocław 1989–1991, s. 445 („Kronika czeska”); E. Dąbrowska, *Jeszcze o relikwiarzu św. Krzyża*, *Kwart. Hist.*, 100, 1993, nr 2, s. 11 („pewna kronika czeska”); F. Sikora, *Sprawa insygnialna*, s. 42 („na końcowych kartach krótka kronika poświęcona królom czeskim i trzy noty z lat 1398, 1411, 1412, 1415”) i przyp. 16 („od k. 144v rękopisu rozpoczyna się dziełko pt. «Cronica principum [!] Boemiae», a po nim zostały dopisane owe noty”); P. Węcowski, *Początki Polski w pamięci historycznej późnego średniowiecza*, Kraków 2014, s. 195 („źródła pochodzenia weneckiego”).

²¹ Podstawą uwag i wydania są skany wysokiej rozdzielczości całego rękopisu otrzymane w sierpniu 2021 r. za pośrednictwem Handschriftenzentrum, Universitätsbibliothek Leipzig.

²² J. Feller, *Catalogus Codicum MSSCtorum Bibliothecae Paulinae In Academia Lipsiensi*, Lipsiae 1686, s. 301–302 (poz. 34); B. de Montfaucon, *Bibliotheca bibliothecarum manuscriptorum nova*, t. 1, Parisiis 1739, s. 597 (za kat. Felleri); G.H. Pertz, *Handschriften der König. Universitäts-Bibliothek zu Leipzig*, „Gesellschaft für Ältere Deutsche Geschichtskunde”, 6, 1838, s. 216–217. Opis Ch. Mackerta, Ms 1309, *Manuscripta-Mediaevalia*, <<http://www.manuscripta-mediaevalia.de/dokumente/html/obj31569808>> [dostęp: 4.09.2021]; zob. też tenże, *Repositus ad bibliothecam publicam – eine frühe öffentliche Bibliothek in Altzelle?*, w: *Die Zisterzienser und ihre Bibliotheken. Buchbesitz und Schriftgebrauch des Klosters Altzelle im europäischen Vergleich*, red. T. Graber, M. Schattkowsky, Leipzig 2008, s. 152.

²³ A.F. Massèra, *Prefazione*, w: *Marcha*, s. XXXIII–XXXVI.

²⁴ O autorze i dziełku oprócz wstępu A.F. Massèry zob. M. Bláhová, *Marco Battagli da Rimini: Marcha*, w: *Staletí objevů, diplomacie a válek. Sborník k 60. narozeninám profesora Aleše Skřivana*, red. F. Stellner, M. Kovar, Praha 2005, s. 125–134; taż, *Battagli, Marco, of Rimini [Marcus de Battaglis]*, w: *Encyclopedia of Medieval Chronicle*, red. G. Dunphy, C. Bratu, <http://dx.doi.org/10.1163/2213-2139_emc_SIM_000751> [dostęp: 18.08.2021].

Jak informuje wciągnięta ręką przeora Michaela Schmelzera zapiska donacyjna²⁵, na mocy zapisu testamentowego doktora Mikołaja Münzmeistersa w 1506 r. rękopis trafił do miśnieńskiego klasztoru cystersów Altzella, a dokładniej do otwartego w tym samym roku za rządów opata Marcina z Lochau *armarium publicum*, wzorowanej na analogicznych założeniach włoskich wydzielonej części biblioteki, otwartej nie tylko dla miejscowych mnichów²⁶. Po sekularyzacji klasztoru w 1540 r. zbiory zostały przekazane do tworzonej wówczas lipskiej biblioteki uniwersyteckiej. Znana jest tożsamość owego Mikołaja, który podarował rękopis do Altzella – wywodzącego się z rodziny drezdeńskich patrycjuszów lekarza, działającego we Freibergu, a potem w Norymberdze, jeszcze wcześniej zaś studenta uniwersytetu w Lipsku od 1459 r., przez pewien czas bawiącego być może we Włoszech (w Bolonii)²⁷. Większość rozpoznanych woluminów w kolekcji Münzmeistersa to dzieła medyczne (jest też nieco, o czym dalej, prognostyków), ale klasztorowi w Altzella przekazał też np. kronikę Marcina z Opawy. O wcześniejszej historii rękopisu informuje wpis na wyklejce okładziny przedniej, gdzie znajduje się też XV-wieczny spis treści. Nad nim, raczej wtórnie niż uprzednio i inną ręką nadpisano: *1424²⁸ 5 die mensis Julii magister Johannes presentavit²⁹ hunc librum*. Kim był ów Jan, nie udało się ustalić. Spis treści, powstały przed lipcem 1424 r., zawiera cztery pozycje, tożsame z obecną zawartością kodeksu – nie obejmuje zapisek na interesującej nas karcie, ale też ze względu na ich stosunkową lapidarność nie oznacza to, że w rękopisie ich wówczas nie było³⁰. Potraktowanie w spisie treści dwóch rozdzielonych pustymi kartami części *Marcha* jako osobnych tekstów przy jednoczesnym dwukrotnym wymienieniu kroniki „o Karolu” pokazuje, że już w pierwszej ćwierci XV w. układ treści kodeksu nie był w pełni zrozumiały³¹.

Datowanie i miejsce powstania kodeksu lipskiego Ms 1309

Na początku podkreślić trzeba, że jeżeli chodzi o czas spisania rękopisu, to od prac J.V. Šimáka i A.F. Massèry bez wyjątków wskazuje się na pierwsze dekady XV w. Przedział czasowy powstania kodeksu, w dwóch fazach, A.F. Massèra ustalał na początek XV w., najpierw przed śmiercią papieża Bonifacego IX (zm. 1404) zapisany miałyby zostać zrab kodeksu, a potem – już przy kolejnym właścicielu – za pontyfikatu Marcina V (1417–1431) dokonywano pewnych korekt. A.F. Massèra do wniosków takich doszedł przede wszystkim na podstawie wtórnych korekt w liście papieża wieńczącej dziełko Battaglio oraz na podstawie identyczności zasadniczej ręki spisującej lipski egzemplarz z innym odpisem *Marcha* (Augsburg, Cod. II.1.2^o 16), datowanego z kolei przezeń na lata 1401–1404³². To ostatnie trudno zweryfikować bez badań nad augsburskim rękopisem, datowanym – podkreślmy – w najnowszym katalogu jednak nieco szerzej³³. Autopsja rękopisu lub wysokiej jakości fotografie pozwoliłyby

²⁵ K. 1v–2r: *Liber Cenobij Veteris Celle, repositus ad armarium publicum ex Testamento domini doctoris Nicolai Münzmeisters Anno 1506*.

²⁶ Ch. Mackert, *Repositus ad bibliothecam publicam*, s. 85–170; krótko T. Graber, Ch. Mackert, M. Schattkowsky, *Die Klosterbibliothek von Altzelle*, „BIS – Das Magazin der Bibliotheken in Sachsen”, 2, 2009, nr 2, s. 124–126.

²⁷ A. Löffler, *Donatus a domino doctore Muntzmeister. Die medizinische Bibliothek des Freiburger Arztes Nikolaus Münzmeister und ihre Beziehungen zum Kloster Altzelle*, w: *Die Zisterzienser und ihre Bibliotheken*, s. 171–190; krótko zob. też, *Die Klosterbestände in Sachsen um 1300*, „Rundbrief. Agricola-Forschungszentrum Chemnitz” 2008, s. 26–28; L. Schmidt, *Beiträge zur Geschichte der wissenschaftlichen Studien in sächsischen Klöstern. I. Altzelle*, „Neues Archiv für sächsische Geschichte”, 1897, s. 228; A.F. Massèra, *Prefazione*, s. XXXIV, przyp. 5 (tam starsza literatura).

²⁸ W opisie katalogowym Ch. Mackerta błędnie 1454.

²⁹ Tak J.V. Šimák, *Bohemica*, s. 48; A.F. Massèra, *Prefazione*, s. XXXIV, przyp. 3. W rękopisie jest *pntau'* z szeroko zakreśloną linią skrótu (od *p* do *t*).

³⁰ Ms 1309, wyklejka: *Item Cronica de [przechr: kra] karolo // Item ordinacio temporis usque ad Clementem papam sextum // Item deducibus pagani regni // Item Cronica de domino karolo de bohemia // ilustrissimo*.

³¹ Spis treści nie został wpisany ani ręką Mikołaja Münzmeistersa, ani przeora w Altzella Michaela Schmelzera – próbki ich duktu zamieszcza Ch. Mackert, *Repositus ad bibliothecam publicam*, pod. 1–3.

³² Cały wywód zob. A.F. Massèra, *Prefazione*, s. XXXIV, XXXVI–XXXVII.

³³ Zob. G. Hägele, *Lateinische mittelalterliche Handschriften in Folio der Universitätsbibliothek Augsburg. Die Signaturengruppe Cod.I.2.2o und Cod.II.1.2o 1–90*, Wiesbaden 1996, s. 135–136, gdzie wydzielono dwie jednostki kodykologiczne: pierwszą datowaną na 1401 r., drugą (*Marcha*) szeroko na pierwszą ćwierć XV w.

na analizę pisma na reprezentatywnej próbce, ale podobizny obydwu kodeksów zamieszczone przez A.F. Massèrę, choć wykazują pismo podobne, są zbyt niskiej jakości, by jednoznacznie uznać na ich podstawie identyczność ręki³⁴. Wyraźnie widoczne różnice to odmienna maniera brachygraficzna oraz morfologia niektórych liter, choć to ostatnie może wynikać z zastosowania innego narzędzia pisarskiego.

Dla naszego zadania ważniejsze jest datowanie lipskiego kodeksu w postaci, jaką uzyskał później, zbliżonej do obecnej, tj. już z przydanymi pustymi kartami – to na jedną z nich wpisano interesującą nas listę³⁵. Wiele wskazówek na temat kompozycji kodeksu oraz jego przybliżonego datowania i lokalizacji dają znaki wodne, które uczynnie zbadała na miejscu Julia Seibicke, poniżej w zakresie datowania, lokalizacji i typologii (warianty i typy) posiłkując się – o ile nie zaznaczono inaczej – wynikami jej analiz³⁶. Papier lipskiego kodeksu Ms 1309 zawiera co najmniej trzy typy znaków wodnych (dwa z nich w dwóch wariantach), choć A.F. Massèra pisał o dwóch³⁷. Zaledwie jednokrotnie – na wspomnianej już wyklejce okładziny przedniej (z datowaną zapiską własnościową i spisem treści) – występuje pominięta przez A.F. Massèrę tzw. głowa Murzyna. Ponieważ jednak spis treści ściśle odpowiada zawartości kodeksu, przyjąć trzeba, że karta ta, mimo swojej odmienności, jest integralną częścią kodeksu najpóźniej od zapisanej na tej karcie daty: lipiec 1424 r. Według J. Seibicke znak ten znany jest z pięciu innych rękopisów z lat 1410–1413, zapisanych w południowych Niemczech³⁸.

Na większości pozostałych kart występują: głowa byka³⁹ oraz jednokonturowy dzwon z prętem zwieńczonym kwiatkiem⁴⁰. A.F. Massèra zwrócił uwagę, że pierwszy filigran znajduje się na kartach zapisanych, drugi na pustych, dodanych wtórnie do przepisanej już treści *Marcha*. Najważniejszy jest ten ostatni filigran, ponieważ występuje on również na k. 144v, zawierającej interesującą nas listę – upewnia to w przekonaniu, że karta została do rękopisu przydana wtórnie, ale wciąż jeszcze na etapie szykowania kodeksu do dalszego zapisywania. Tyle wniosków pewnych. Jak wiadomo, znaków wodnych należy używać do datowania z dużą ostrożnością (wskazać można na typ, a nie na tożsamość konkretnych filigranów, przerwa między produkcją papieru a jego zapisaniem nie jest znana itp.).

Dla głowy byka (karty z *Marcha*) w rękopisie lipskim J. Seibicke wymienia dziewięć analogicznych filigranów (warianty i typy), w większości obecnych w rękopisach z południowych Niemiec, z lat 1409, 1411, 1412, 1424 (cztery z nich datowane paleograficznie na pierwszą tercję i pierwszą połowę XV w.)⁴¹. Ważniejszy, jak wspomniałem, jest filigran z dzwonem, obejmujący karty puste i k. 144v, na której znajduje się wydawany tu tekst. A.F. Massèra, który dysponował dla porównań tylko publikacją Charlesa-Moïsesa Briqueta, twierdził, że ten typ znaku wodnego występuje nie później niż w 1410–1411 r.⁴² Zakres ten można obecnie nieco zmodyfikować. J. Seibicke znalazła sześć analogii (warianty i typy), które pochodzą z południowych Niemiec, Austrii oraz Czech, a są datowane w krótkim przedziale lat 1413–1414⁴³.

³⁴ A.F. Massèra, *Prefazione*, po s. XXXVIII.

³⁵ Ustanie pracy nad kodeksem nastąpiło z pewnością po 1417 r. (*terminus a quo* wyznacza początek pontyfikatu wpisanego na listę papieży Marcina V). Na k. 145r widnieje wydana niegdyś przez J.V. Šimáka zapiska z 1415 r. Notka własnościowa z wyklejki dotyczy z kolei 1424 r., kiedy to blok kodeksu był już z pewnością identyczny z obecnym.

³⁶ Wyniki otrzymane 29 IX 2021. Dziękuję zarówno Julii Seibicke, jak i dr. Christophowi Mackertowi, który badanie to zorganizował.

³⁷ A.F. Massèra, *Prefazione*, s. XXXIV i przyp. 4.

³⁸ Numery identyfikacyjne wedle nomenklatury Wasserzeichen-Informationssystem [dalej: WZIS] (początek identyfikatora: DE) <wasserzeichen-online.de> lub Wasserzeichen des Mittelalters (początek identyfikatora: AT) <wzma.at> są następujące: AT4000-900_137; DE8085-PO-200058; DE2610-PO-20067; DE2730-PO-20471.

³⁹ Zaobserwowana przez J. Seibicke na k. 1, 3, 5, 6, 9, 11, 14, 18, 20, 21, 24, 25, 28, 31, 32, 34, 35, 39, 40, 41, 42, 47, 48, 49, 50, 55, 56, 57, 58, 61, 63, 67, 68, 69, 71, 100, 102, 104, 106, 107, 108, 114, 116, 117, 118, 119, 120.

⁴⁰ Zaobserwowany przez J. Seibicke na k. 76, 78, 79, 82, 84, 85, 86, 89, 90, 91, 95, 96, 124, 127, 128, 130, 131, 132, 137, 138, 141, 142, 143, 144.

⁴¹ Wymieńmy je krótko: DE8150-HS_1055_286; DE4860-Ms970_I; DE2220-Codst_199_323; DE2730-PO-67416; AT8150-HS_1055_302; DE2220-Codst_199_145; DE7320-PO-67422; DE4860-Ms_1460_33.

⁴² A.F. Massèra, *Prefazione*, s. XXXIV i przyp. 4.

⁴³ Ok. 1414/1415 r. (Zwettl), datowany 1413 (Czechy), datowany 1414 (Wiedeń i Augsburg). Są to kolejno: AT9800-151_136; AT6000-411_36; AT8900-351_83; Briquet nr 4016; AT6000-411_35; AT8900-351_32. Warto byłoby w przyszłości porównać

Jeżeli chodzi o miejsce powstania rękopisu, to jesteśmy w sytuacji trudniejszej. Tak Ch. Mackert, jak Marie Bláhová domyślają się czeskiego pochodzenia rękopisu⁴⁴, jednak zdaniem A.F. Massèry lipski egzemplarz *Marcha* spisany zostać miał pierwotnie w Rzeszy, natomiast dopiero jego wtórny – i bliski czasowo – właściciel i korektor przebywał, przynajmniej przez pewien czas, w Czechach⁴⁵. Ze względu na to, że interesująca nas lista na k. 144v zapisana została właśnie w tym okresie, nie ma tutaj potrzeby rozstrzygnięcia o miejscu powstania egzemplarza *Marcha*, ale zaznaczyć warto, że cechy grafii wymieniane przez włoskiego filologa mówią mniej o miejscu spisania rękopisu, a więcej o etniczno-językowym pochodzeniu kopisty⁴⁶, wspomniany zaś wyżej augsburski egzemplarz *Marcha* – rzekomo tą samą ręką spisany – jest niewiadomego pochodzenia⁴⁷. Dla naszych potrzeb ważniejsze jest przecież to, że wtórnie wciągnięte do rękopisu dodatki wyraźnie już wskazują na Czechy. Trudno określić przy tym, czy w 1424 r., gdy właścicielem książki był *magister Johannes*, znajdowała się ona jeszcze w Czechach (zapewne w Pradze) i na ile jej wtórne przedostanie się – lub powrót, jak chciał A.F. Massèra – do Rzeszy można łączyć z masowym odejściem z praskiego uniwersytetu niemieckich studentów i mistrzów, założeniem przez nich uczelni właśnie w Lipsku czy może z szerszym zjawiskiem migracji intelektualistów i duchownych na fali rewolucji husyckiej⁴⁸.

Podsumowując, pierwsza połowa drugiej dekady (lub koniec pierwszej) XV w. dobrze zgadzają się z przyjętym w piśmiennictwie czasem spisania rękopisu Ms 1309 (i naszej listy, wszak najwcześniej w 1412 r.), krąg południowoniemiecki zaś jako miejsce produkcji papieru⁴⁹ pozwala widzieć miejsce powstania lipskiego egzemplarza *Marcha* zarówno w Rzeszy (A.F. Massèra), jak i w Czechach (M. Bláhová, Ch. Mackert), gdzie kodeks z pewnością znajdował się niedługo po jego spisaniu. O tym ostatnim upewniają wydane jako *Bohemica* przez J.V. Šimáka zapiski na ostatniej, pergaminowej karcie rękopisu.

Bohemica na karcie pergaminowej Ms 1309

Tą samą ręką co nasza lista zapisane zostały, na co zwrócił uwagę A.F. Massèra, również luźne zapiski na pergaminowej k. 145r. Dotyczą one wydarzeń z lat 1398, 1411 oraz prognostyku z 1415 r.⁵⁰ Pierwsza dotyczy śmierci „mistrza Galla Astronoma” (*magister Gallus astronomus*), zapewne Galla z Pragi, nadwornego medyka Karola IV i słynnego astronoma, podając jednocześnie nieznaną nowszej literaturze datę jego śmierci (9 IX 1398)⁵¹. Kim jest zmarły w 1411 r. w okolicach narodzenia NMP

do lipskiego pismo z datowanego na 1413 r. (kolofonem) czeskiego rękopisu Melk, Benediktinerstift, Cod. 411. Do tej listy dodałbym jeszcze Piccard 41063-4 (1414, Würzburg) i 41059 (1414, miejsce nieznanne), 41072 (1414, Ingolstadt) oraz jeszcze dwóch odnotowanych w WZIS (DE0510-CodIII2_156_210: między 1401–1415 z Norymbergi i DE5580-CIm96_X: początek XV z Czech – są to odpowiednio: Augsburg, Universitätsbibliothek, Augsburg, Cod. II.1.2° 156 oraz Monachium, Bayerische Staatsbibliothek, CIm 96); ten ostatni w bazie datowany za starym katalogiem monachijskim Halma na XIV w.; obecnie datowany na początek XV w.; zob. H.M. Schaller, B. Vogel, *Handschriftenverzeichnis zur Briefsammlung des Petrus de Vineia*, Hannover 2002, s. 181–182.

⁴⁴ Ch. Mackert, Ms 1309; M. Bláhová, *Marco Battagli*, s. 134.

⁴⁵ A.F. Massèra, *Prefazione*, s. XXXIII–XXXVI.

⁴⁶ Por. tamże, s. XXXV, LXX–LXXII.

⁴⁷ Przypomnijmy, że jest to klocek złożony z dwóch zasadniczych części i G. Hägele, *Lateinische mittelalterliche Handschriften*, s. 132 (jak A.F. Massèra) jedynie domyśla się, że egzemplarz *Marcha* spisany została w Norymberdze – tam, gdzie pierwsza jednostka w kodeksie, co poświadczone jest kolofonem.

⁴⁸ A.F. Massèra, *Prefazione*, s. XXXXVI, przyp. 2; M. Nodl, *Husitská univerzita*, w: P. Cermanová, R. Novotný, P. Soukup, *Husitské století*, Praha 2014, s. 76–77.

⁴⁹ Pierwsza papiernia w Czechach poświadczona jest bowiem w 1499 r.; zob. P. Voit, *Papír (rozšíření a význam)*, w: *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2006, <encyklopedieknihy.cz/> [dostęp: 16.08.2021].

⁵⁰ A.F. Massèra, *Prefazione*, s. XXXIV–XXXV; J.V. Šimák, *Bohemica*, s. 49 (który zapiski te podał drukiem); por. J.B. Mencke, *Scriptores rerum Germanicarum precipue Saxoniae*, t. 3, Lipsiae 1730, kol. 2058 (uwaga do t. 1, p. 1549D).

⁵¹ Por. G. Keil, *Gallus von Prag*, w: *Enzyklopädie Medizingeschichte*, t. 1, red. W. Gerabek i in., Berlin–New York 2007, s. 454.

(8 września) *Simon Frank baro Hungarie* – niestety nie wiem⁵², ale określenie, że jest on baronem Węgier (a nie po prostu *baro* lub *baro Regni Hungariae*) może sugerować perspektywę pisarza spoza Królestwa Węgier, co oczywiście nie wyklucza Pragi i szerzej Królestwa Czech. Ostatnia z zapisek mówi o tym, jak to w 1415 r. przed zapustami astronom księcia Burgundii, a więc Jana II bez Trwogi (zm. 1419), przepowiedział mu w obecności rycerza S<...>⁵³, że Zygmunt Luksemburski nie zostanie cesarzem, ponieważ będzie popierał *quendam sacerdotem erroneum* (heretyka?) przeciw Kościołowi. Jak sądzili już J.V. Šimák i A.F. Massèra, luźny charakter zapisek i ich treść świadczą o tym, że sporządził je właściciel kodeksu, zainteresowany sprawami czeskimi i węgierskimi, ale piszący o nich raczej z perspektywy Czech niż Węgier (barona dookreśla jako węgierskiego, o mistrzu Gallu zaś nie pisze, że zmarł w Czechach; z zaciekawieniem notuje, że brat i rywal ówczesnego króla Czech cesarzem nie zostanie)⁵⁴. Zainteresowany był jednocześnie prognostykami (dwie na trzy zapiski wspominają o astronomach), podobnie jak kilka dekad późniejszy właściciel rękopisu, Mikołaj Münzmeister. Profil taki ma odbicie również w marginaliach, gdzie odnotowuje *prodigia*⁵⁵ napotkane w tekście *Marcha*, a nieliczne uzupełnienia dotyczą już to spraw kościelnych⁵⁶, innym razem zaś czeskich⁵⁷. Jak zauważono, egzemplarz *Marcha* – podobnie jak wszystkie dotąd znane – zawiera wciągniętą prawdopodobnie z dopiski marginalnej informację o galerii portretów władców czeskich na zamku praskim (*in castro Pragensi*). Dla nas ważne jest, że obok tej wzmianki w kodeksie lipskim (k. 58ra) znajduje się jedna z zaledwie dwóch w całym rękopisie rączek (*manicula*), dowodząca, że dla właściciela kodeksu była to informacja szczególnie istotna⁵⁸. Na podobne zainteresowania w środowisku powstawania kodeksu wskazuje też katalog władców czeskich.

Katalog władców czeskich w kodeksie Ms 1309

Na k. 98ra–va znajduje się katalog pogańskich i chrześcijańskich władców Czech, zapisany tą samą ręką co *Marcha*, w redakcji bliskiej tej, którą opublikowali niegdyś Franz Martin Pelzel i Josef Dobrovský jako *Cronica principum Regni Boemiae*⁵⁹. Podobnych list władców w dziejopisarstwie czeskiego średniowiecza znanych jest wiele – orientację w zależnościach między różnymi ich wersjami, umieszczonymi zwykle w kolekcjach historycznych od XIV w. począwszy, ułatwia wnikliwe studium M. Bláhovej, która jednak interesującego nas lipskiego kodeksu w nim nie uwzględniła⁶⁰. Przypomnijmy: M. Bláhová

⁵² Nie udało mi się znaleźć postaci określanej jako *Simon Frank* w P. Engel, *Zsigmond bárói. Rövid Életrajzok*, w: *Művészeti Zsigmond király korában 1387–1437*, red. L. Beke, E. Marosi, T. Wehli, Budapest 1987, s. 405–458. Nie pomogła też kwerenda w elektronicznym wydaniu: tenże, *Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája: 1301–1457. Középkori magyar genealógia*, Budapest 2001, płyta CD-ROM (seria: Arcanum digitéka). W zapisie *Simon Frank* drugie imię jest być może patronimikiem. Zwraca uwagę, że wymieniony w powyższych publikacjach, zmarły w 1411 r. Simon Szécsényi miał brata (nie syna) Franka.

⁵³ Uszkodzenie pergaminu nie pozwala stwierdzić, czy S<...> to imię rycerza, czy był to rycerz króla Zygmunta. J.V. Šimák, *Bohemica*, s. 49, czyta *Sigis*, ale nie mogę tego potwierdzić, podobnie jak sugestii, że imię to zostało wypalone.

⁵⁴ Zob. A.F. Massèra, *Prefazione*, s. XXXV–XXXVI.

⁵⁵ Marginaliów w kodeksie jest dużo więcej (dwóch, jak się zdaje, czytelników; jeden z nich zainteresowany m.in. świętymi Franciszkiem i Klarą), ale zob. charakterystyczną ręką m.in. Ms 1309, k. 28va (*puer nascitur duplicibus membris*), 28vb (*mons Ethna* przy wybuchu wulkanu), 29va (*sangwis de panibus*); 29vb (trzy notki marginalne o *prodigiach*); 32vb (*tres soles*); 34vb (*virgilius oracius*; *Sibilla ara celi*); 35va (*Symon magus*; *mulier insaciabilis*).

⁵⁶ Ms 1309, k. 109vb (*Hic Leo non ponitur in numero pontificum*).

⁵⁷ Ms 1039, k. 67va (*videlicet Ottakarus*); por. M. Bláhová, *Marco Battagli*, s. 131, przyp. 57.

⁵⁸ A.F. Massèra, *Prefazione*, s. XXXV, XLVI; M. Bláhová, *Marco Battagli*, s. 133–134.

⁵⁹ Wyd. zob. *Cronica principum regni Boemiae*, wyd. F.M. Pelzel, J. Dobrovský, w: *Scriptorum rerum Bohemicarum*, t. 2, Praha 1784, s. 427–434 [dalej: SRB II], na podstawie rękopisu Biblioteki Kapituły Metropolitalnej w Pradze, sygn. G 9, o czym informuje M. Bláhová (zob. następny przyp.); por. J.V. Šimák, *Bohemica*, s. 49; A.F. Massèra, *Prefazione*, s. 34, przyp. 5.

⁶⁰ M. Bláhová, *Středověké katalogy českých knížat a králů a jejich pramenná hodnota*, „Średniowiecze Polskie i Powszechné”, 1, 1999, s. 33–63; nie dotarłem do: M. Skopal, *Series ducum et regum Bohemiae, necnon episcoporum et archiepiscoporum Pragensium (K otázce stáří pramene Dobnerovy datace založení rádové komendy johanitu na Malé Strane)*, „Sborník prací východočeských archivů”, 9, 2004, s. 13–75, która to praca – sądząc po tytule – może pośrednio problemu dotyczyć.

wyróżniła dwa podstawowe typy katalogów władców, które w ich pierwotnej postaci scharakteryzowała jako „oficjalny” i „historiograficzny”. Pierwszy z nich, choć istniał zapewne dużo wcześniej⁶¹, w najstarszej zachowanej wersji powstać miał w ostatnich dwóch dekadach XIII w. Drugi typ – do niego z pewnością należy, jak w późniejszej pracy krótko zauważyła już M. Bláhová⁶², interesujący nas katalog „lipski” – towarzyszy zwykle kolejnym redakcjom kroniki Pulkawy, na której zresztą częściowo się opiera. Najstarsza redakcja katalogu „historiograficznego”, zdaniem M. Bláhovej, znajdować ma się w powstałym w Pradze między 1391 a 1410 r. rękopisie wrocławskim (z kolekcji Johanna Gottlieba Milicha w Zgorzelcu; BUWr., Mil II 35), zawierającym piątą redakcję kroniki Pulkawy. Do tradycji rękopiśmiennej tej samej redakcji Pulkawy należy z kolei nieco inna, wychodząca z obfitszej sąsiedniej gałęzi, wersja katalogu w berlińskim rękopisie z 1444 r., być może o śląskiej proveniencji (Berlin, SBB, Ms. lat. qu. 964)⁶³. Pozostałe przekazy tej gałęzi typu „historiograficznego” towarzyszą w rękopisach pierwszej redakcji Pulkawy (XV-wieczne: BUWr., I F 108; Praha, Národní knihovna, I C 24; BUWr., R 199) lub występują w towarzystwie innych tekstów (Archiv Pražského hradu, sygn. H 9)⁶⁴.

Katalog lipski ma wszystkie wymieniane przez M. Bláhová cechy „historiograficznego” katalogu. Dwie z nich zauważyła już czeska uczona, wskazując na: 1) brak Władysława (zm. 1003) oraz 2) brak Władysława Henryka (na jego miejscu jest Waclaw)⁶⁵. Dodać do tego należy: 3) zawarcie w katalogu informacji, że bogiem książąt pogańskich był *Zelu* (*Bel* w rękopis lipskim), 4) Sobiesław II wpisany przed Fryderykiem, 5) w zapisie imion Henryka Brzetysława imię słowiańskie poprzedza niemieckie, 6) na 24. miejscu znajduje się książę Waclaw (II), 7) do Przemysła Otokara królowie numerowani są podwójnie (liczba porządkowa jako księcia oraz jako króla), potem zaś pojedynczo⁶⁶.

Różnice między tymi trzema wersjami „historiograficznego” katalogu (BUWr., Mil II 35; przekazy gałęzi z nią sąsiadującej; katalog lipski) są następujące: 1) katalog wrocławski Mil II 35 nie ma nadpisów – co podkreślała M. Bláhová – podczas gdy lipski i większość innych je mają (w podziale na książąt pogańskich i chrześcijańskich); 2) po Waclawie I w rękopisach lipskim i rękopisach gałęzi sąsiadującej z wrocławskim, znajduje się zapiska o Agnieszce Czeskiej (*illustris uirgo Agnes*; zm. 1282, w katalogu: 1281), na której zresztą przekaz lipski się urywa⁶⁷. Zwłaszcza ta druga cecha pozwala zgrupować katalogi lipski i wszystkie poza wrocławskim Mil II 35 w osobną grupę, prawdopodobnie nieco późniejszą od redakcji z kodeksu wrocławskiego⁶⁸.

Katalog wrocławski i lipski łączy z kolei – przeciw obfitszej w rękopisy gałęzi – brak wzmianki o założeniu klasztoru w Kladrubach w zapisce dotyczącej Władysława II. Ten skomplikowany obraz rzeczy rozjaśnia fakt, że w rękopisie wrocławskim Mil II 35 – o czym informuje nieco późniejszy artykuł M. Bláhovej – również znajduje się odpis *Marcha* Battagliego, najstarszy zresztą z zachowanych i wcześniej nierozpoznany⁶⁹. Następstwo tekstów w tym rękopisie wygląda następująco: *Marcha*, piąta redakcja Pulkawy, katalog, ciąg dalszy Pulkawy, autobiografia Karola IV, popularna *Historia Apollonii regis Tyri*⁷⁰. Co ważne, tekst kroniki podzielony tu został (Mil II 35, k. 95r) niemal identycznie jak

⁶¹ W XII w. wyrazem tego jest cykl fresków w rotundzie znojemskiej; zob. L. Reitinger, *Znojemský cyklus Přemyslovců a oficiální katalog českých knížat*, „Umění”, 67, 2019, nr 6, s. 498–513. Dziękuję anonimowemu recenzentowi artykułu za wskazanie mi tej pracy.

⁶² M. Bláhová, *Marco Battagli*, s. 134, przyp. 75.

⁶³ Taż, *Středověké*, passim. O obydwu odpisach zob. też taż, *Recepce České kroniky Přibíka Pulkavy z Radenína a její proměny. Rukopisná tradice nejrozšířenější české středověké kroniky*, w: *S knihou v ruce. Kolektivní monografie k životnímu jubileu PhDr. Veroniky Procházkové*, red. A. Císařová Smitková, V. Procházková, Praha 2020, s. 60–61.

⁶⁴ Zob. taż, *Středověké*, s. 63 (zależności); taż, *Recepce*, s. 54–56.

⁶⁵ Taż, *Marco Battagli*, s. 134, przyp. 75.

⁶⁶ Jako cechy katalogów „historiograficznych” wymienia je taż, *Středověké*, s. 43–44, 49.

⁶⁷ Tamże, s. 44; por. SRB II, s. 429.

⁶⁸ Większość list kontynuuje wyliczanie władców do czasów Karola IV lub dalej; SRB II, s. 429; M. Bláhová, *Středověké*, passim. Pierwsza natomiast cecha jest mniej istotna, ponieważ w rękopisie wrocławskim (Mil II 35, k. 272r–v) pozostawiono przed początkiem listy oraz między władcami pogańskimi i chrześcijańskim Borzywojem dużo wolnego miejsca, jakby w oczekiwaniu na nadpisy, które ostatecznie nie powstały.

⁶⁹ M. Bláhová, *Marco Battagli*, s. 134–135; taż, *Recepce*, s. 60.

⁷⁰ Tamże.

w rękopisie lipskim, z tą różnicą, że „część” z nadpisem *Ordinacio temporis usque ad Clementem papam sextum* rozpoczyna się od nowej kolumny (z pozostawieniem kilku pustych wersów), a nie od nowej karty. Ze względu na to, że w rękopisie lipskim *Marcha* rozbita została na dwie części za sprawą dodanych, nigdy niezapisanych składek, „druga” część kroniki (uznana za tekst samoistny) poprzedzona zaś została katalogiem władców, dopuścić można ostrożnie, że tekstem, który zamierzano zapisać na owych pustych kartach, była kronika Pulkawy (w piątej redakcji – jak w rękopisie wrocławskim?)⁷¹. Liczba kart pustych w naszym kodeksie między pierwszą częścią *Marcha* a katalogiem (k. 74–97) jest zbyt mała na wpisanie tam całej kroniki Pulkawy (zakładając moduł pisma taki, jakim spisano *Marcha* i katalog), ale jeżeli dodamy do tego puste karty po drugiej części *Marcha* (k. 120–144) oraz uwzględnimy, że dodanie składek nie stanowiłoby problemu – domysł taki wydaje się niepozabawiony podstaw. Nieukończenie rękopisu – w tym poniechanie przepisywania katalogu – nie pozwala oczywiście wyjść poza domysły.

Można postawić następującą hipotezę: nieukończony katalog w lipskim Ms 1309 przedstawia redakcję wtórną wobec znajdującej się w rękopisie wrocławskim Mil II 35, a poprzedzającą względem wersji znanej z kilku rękopisów wyżej wymienionych. Ponieważ katalog władców czeskich znajduje się w analogicznym miejscu również we wspomnianym wyżej egzemplarzu augsburskim *Marcha*⁷², sprawa z pewnością wymaga dalszych badań. Pewne jednak jest, że lista władców została wpisana do kodeksu lipskiego w postaci wyraźnie pokrewnej czeskim egzemplarzom ze schyłku XIV oraz XV w. W pustych kartach rękopisu Ms 1309 A.F. Massèra i M. Bláhová domyślali się niezrealizowanego zamysłu kontynuowania dziełka Battagliego⁷³. Biorąc pod uwagę nakreślone powyżej zależności, problem pustych kart daje się lepiej, moim zdaniem, wyjaśnić zamysłem – poniechanym – stworzenia dość typowej dla Czech tego okresu kolekcji historiograficznej.

Dwie listy w kodeksie Ms 1309, k. 144v

W lipskim rękopisie na k. 144v znajdują się dwa spisane jedną ręką wykazy – wydawana poniżej lista uczestników zjazdu w Budzie w 1412 r. oraz lista miast i twierdz we Friulu i wschodniej części Veneto zdobytych przez Pippona Spano (Filippo Scolari, węg. Ozorai Pipo) w trakcie wojny Zygmunta Luksemburskiego z Wenecją w tym samym roku⁷⁴. Zakreślony piórkiem nadpis tej drugiej zapowiada: *Nota anno domini M^o CCCC^o XII° prope Carnisprivium infra unum mensem uel quasi infrascripta [sic] civitates et castra per dominum Pipponem de Florencia comitem Regni Ungarie sunt acquisita*. Właściwa lista jest prawie identyczna z listą opublikowaną przez J. von Aschbacha na podstawie odpisu we Frankfurter Stadtarchiv, opatrzoną nagłówkiem *Nomina civitatum et castrorum, quae per d. Pipponem comitem Themesien [!] in terra Tervisiana sunt acquisata*⁷⁵. Opatrzona takim samym jak powyższy nagłówkiem lista ta – z drobnymi wariantami zapisu miejscowości – zachowała się też w Historisches Archiv der Stadt Köln⁷⁶. Wszystkie trzy wymieniają zdobycze w Veneto i Friulu w tej samej kolejności

⁷¹ Podzielona inaczej niż we wrocławskim Mil II 35, gdzie katalog znajduje się po prorocztwie Przemysła oracza (koniec rozdz. 3 kroniki). W rękopisie lipskim po katalogu następuje dalsza część *Marcha* już podczas dodawania kart uznana za samoistny tekst. A.F. Massèra, *Prefazione*, s. XXXV i przyp. 2, sądził, że właściciel kodeksu chciał uzupełnić tekst *Marcha* o wydarzenia po 1352/1354 r.

⁷² Tamże, s. XXXVII (Augsburg, Cod. II.1.2^o 16, k. 169rb–170ra).

⁷³ Tamże; M. Bláhová, *Marco Battagli*, s. 134, przyp. 75.

⁷⁴ O nim krótko G. Nemeth, A. Papo, *Scolari, Filippo*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, <[https://www.treccani.it/enciclopedia/filippo-scolari_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/filippo-scolari_(Dizionario-Biografico))> [dostęp: 15.09.2021].

⁷⁵ J. von Aschbach, *Geschichte*, t. 1, s. 443–445; przedruki w: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, t. 10/5, wyd. G. Fejér, Budae 1842, s. 248–250 oraz G. Nemeth, A. Papo, *Pippo spano nella 'Patria' del Friuli*, „*Studia Historica Adriatica ac Danubiana*”, 1, 2008, nr 1, s. 37–39.

⁷⁶ Wymienia go przelotnie H. Diemar, *Köln und das Reich*, „*Mitteilungen aus dem Stadtarchiv von Köln*”, 9, 1894, s. 117, gdzie błędna sygnatura (B. 293), którą koryguje aktualny inwentarz online: *Das digitale Historische Archiv Köln*, Best. 51 (Köln und das Reich, Briefe (K+R, B)), A 293 [dostęp: 5.09.2021]. Lista ta należy niestety do zbiorów uszkodzonych w wyniku zaważenia się archiwum w 2009 r. Dziękuję pracownikom Historisches Archiv der Stadt Köln za użyczenie skanu mikrofilmu listy.

i w ten sam sposób⁷⁷, warianty dotyczą tylko pisowni nazw własnych⁷⁸ oraz jednokrotnego w rękopisie lipskim zapisania na marginesie zewnętrznym notatki o położeniu miejscowości względem rzek Tagliamento i Livenzy, co w tekście drukowanym przez J. von Aschbacha i odpisie w Kolonii zrobiono dwa razy. Ten ostatni wymienia też za sprawą błędu pisarza niektóre miejscowości dwukrotnie, jedna po drugiej. Identyczność trzech list oznacza, że są bliskimi odpisami (egzemplarzami) tego samego tekstu, który – należy domniemywać – powstał współcześnie wydarzeniom w 1412 r. w dobrze poinformowanym środowisku, być może dla celów propagandowych w otoczeniu dworu Zygmunta, któremu mogło zależeć na szerokim upowszechnieniu sukcesów podległego sobie dowódcy. Wziąć pod uwagę należy też dynamikę wydarzeń w wojnie z Wenecją, gdy w lutym 1412 r. po szybkich sukcesach Scolari wyjechał na Węgry, kiedy zaś powrócił do Friulu wczesną jesienią tego samego roku, ponosił również poważne klęski⁷⁹. Odpisanie trzech kopii – frankfurckiej, lipskiej i kolońskiej – hipotetycznie kłaść można więc na czas bliski wydarzeniom – miały one wciąż walor aktualności – jeszcze w triumfalnym nastroju wspomnianych zwycięstw.

Niemal identyczność trzech egzemplarzy spisu miast zdobytych przez Pippona rzuca też dodatkowe światło na interesującą nas listę uczestników budzińskiego zjazdu. W rękopisie Ms 1309 obie listy wpisane zostały na tej samej k. 144v, tą samą ręką i zapewne jednocześnie. Układ tekstu obu wykazów w lustrze karty został zaplanowany zawczasu. Jako pierwsza wpisana została lista uczestników zjazdu (kol. a–b oraz nadpis zajmujący cały margines górny), potem zaś spis miast zdobytych przez Pippona (kolumny c–d oraz nadpis nad tymi kolumnami). W rękopisie lipskim obydwie listy mają dookreślające daty. Zwycięstwa Pippona, jak pamiętamy, wedle zapiski w naszym rękopisie miały miejsce w ciągu około miesiąca w okolicach zapustu 1412 r. (13 lutego), natomiast listę uczestników zjazdu poprzedza wprowadzenie informujące, że rozpoczął się on 5 VI 1412. Dotyczący zwrotu insygniów dopisek – tą samą ręką – głosi, że *principes supranotati* bawili w Budzie przez prawie sześć tygodni (ten termin upływał 17 lipca), król Polski zaś przebywał tam z Zygmuntem *fere per medium annum*, od św. Grzegorza (12 marca) aż po św. Bartłomieja (24 sierpnia). „Niemal półrocze” uznać należy za dość trafne określenie czasu przebywania polskiego władcy na Węgrzech – nie w Budzie, która piszącemu o tym mieście mogła mimowolnie nasunąć się pod pióro. Data rozpoczęcia wizyty dobrze koreluje się z itinerarium Władysława Jagiełły. Końcowa zaś – choć oczywiście błędna, skoro 10 sierpnia król był już w Krakowie⁸⁰ – jest echem wydarzeń rzeczywistych, bo właśnie 24 sierpnia Zygmunt Luksemburski wydał wyrok w sporze polsko-krzyżackim⁸¹. Między najwcześniejszą datą pojawiającą się na k. 144v a najpóźniejszą minęło mniej więcej pół roku. Pozwala to ostrożnie zakładać, że obie listy pozyskane zostały przez osobę, która je wpisała, w podobnym czasie i wciągnięte na kartę przez wzgląd nie tylko na swoją wagę, ale i aktualność.

Lista uczestników zjazdu w kodeksie Ms 1309

Drukowana poniżej lista jest, jak wspomniano, najobszerniejszym zestawieniem uczestników zjazdu w Budzie w 1412 r., porównywalnym jedynie z *ListBud*. Jakikolwiek zestawienia liczbowe utrudnia fakt, że obydwie nie tylko wymieniają indywidualne osoby, ale również – choć w mniejszym zakresie niż Windecke czy *RelKomt* – pewne kategorie uczestników podają zbiorczo. Dodatkowo zaś przy porównaniu takim uwzględnić należy fakt, że na naszej liście niektóre zapiski ujmują dwie osoby

⁷⁷ Zgadają się nawet przymiotniki, np. *in eadem duo castra optima; in eadem castrum bonum; in eadem castrum fortissimum* itd.

⁷⁸ Wymieńmy kilka pierwszych na zasadzie: nazwa obecna – Aschbach] Ms 1309. Seravalle – Ceravallis] Speravallis; Ceneda – Cenedien] Civitas Chenediensis; Casamatta – Cazamacha] Kazamata; Belluno – Bellivini] Belwinii itp. Odmianki kopii kolońskiej to odpowiednio: Ceruauallis; Ciuitas Cenedien; Cazamacha; Belleuini.

⁷⁹ Zob. G. Nemeth, A. Papo, *Pippo*, s. 9–37; ciż, *Scolari, Filippo*.

⁸⁰ A. Gąsiorowski, *Itinerarium króla Władysława Jagiełły*, wyd. 2, Warszawa 2015, s. 76.

⁸¹ Z.H. Nowak, *Międzynarodowe procesy*, s. 35; *Zsigmondkori oklevéltár III. (1411–1412)*, oprac. E. Mályusz, Budapest 1993, nr 2563, s. 590.

(np. hrabia Celje i jego syn), inne zaś zadowolają się wskazaniem liczby. Sądzić należy, że lista lipska jest kopią listy wcześniejszej, będącej kompilacją, lub sama jest kompilacją dwóch lub więcej takich list. W pierwszej kolejności wskazuje na to dwujęzyczność tekstu, gdzie wprowadzenie i notka towarzysząca (o zwrocie insygniów) sformułowane są po łacinie, natomiast sama lista uczestników zjazdu jest niemieckojęzyczna. Na to, że lista jest efektem kompilacji wskazuje również cecha wewnętrzna treści – powtarzanie się, jak sądzę, pewnych postaci⁸², co może wynikać albo z niepełnej orientacji twórcy jednej pierwotnej listy, albo z braku dobrej orientacji naszego pisarza, który sam byłby wówczas kompilatorem.

Pamiętając o tych ograniczeniach, zauważmy, że *ListBud* zawiera 53 pozycje i 14 imion. Konkretnych, możliwych do zidentyfikowania postaci jest na niej ponad 50⁸³. W porównaniu do tego nasza lista zawiera 90 pozycje i 34 imiona, a możliwych do identyfikacji postaci jest blisko 90. Warto podkreślić, że tylko częściowo pokrywa się ona z *ListBud*. Z pewnością też obydwie listy nie wywodzą się z tego samego, a dziś nieznanego wzoru, jak to było w przypadku listy zdobywcy Pippona Spano – kolejność wspólnych postaci jest odmienna, te same osoby nazywane są w inny sposób.

Lista charakteryzuje się swoistym podziałem treści. Tam, gdzie jej twórca nie radził sobie z przyporządkowaniem postaci i miejsca do odpowiedniego ciągu, po prostu cytował posiadane dane⁸⁴. W pierwszej kolejności wymienia więc trzech królów (Zygmunta, Władysława i bezimiennego króla Bośni), po nich zaś 20 książąt (Windecke podobnie wspominał o 19, ale *RelKomt* o 13), a w zasadzie o 19, bo zamieścił dodatkowo pomiędzy książętami również urzędnika (*hoffmeister*) księcia Witolda. Kolejność wśród książąt jest następująca: Austria, Serbia i Bośnia, mający największy udział liczbowo Śląsk, należący do Korony Królestwa Czech, wreszcie Litwa oraz Węgry (?). Kolejną część listy otwiera nadpis: *Grafen und herren* – składa się na nią w sumie 21 grafów (Windecke pisze o 24, *RelKomt* o 21) oraz trudna do sprecyzowania – ponad 10 – liczba panów i ich przedstawicieli (Windecke pisze o 50 *landesherren*, *RelKomt* zaś o 26 panach). Wymienieni zostali tu przede wszystkim ludzie połączeni bliskimi stosunkami z Zygmuntem, nie tylko zresztą przyjaznymi. Kolejna kategoria – z nadpisem uszkodzonym i nieczytelnym – to duchowni. Windecke nie wspomina o nich w ogóle, natomiast liczby podane w *RelKomt* dobrze dają się zestawzić z naszą listą. Wymienia ona kardynała, legata, patriarchę, 4 arcybiskupów (*RelKomt* 3), 11 biskupów (*RelKomt* 11) i przedstawicieli 2 innych biskupów. Kolejną część listy, z nadpisem *Rete*, która dotyczy przedstawicieli ważnych nieobecnych osób, liczy niecałe 20 pozycji i nie ma odpowiednika w żadnej z innych zachowanych list. Na końcu znajdują się wymienieni zbiorczo m.in. Turcy, Tatarzy, Serbowie, Chorwaci, Bośniacy, Rusini. Liście towarzyszy zakreślona piórką, rozpoznana już w historiografii krótka zapiska dotycząca turnieju rycerskiego, okresu przebywania uczestników zjazdu w Budzie, długotrwałej bytności Władysława Jagiełły na Węgrzech oraz zwrotu insygniów i radości polskiego króla.

Pewne kategorie uczestników również na naszej liście wymienione są jako zbiorowość z określeniem liczby. Wyliczywszy dostojników świeckich, którzy stawili się w Budzie, wspomina o 1436 „rycerzach, panach terytorialnych, szlachcicach i knechtach” (*Ritter an lantherren und an Edling und an Knechte*), o 50 „chorążych”, rycerzach uprawnionych do własnej chorągwi (*panirherren*) z Węgier,

⁸² Zob. edycję, np. książęta opawscy, których imiona najpierw zostały wymienione jako imiona książąt opolskich. Co prawda jeden z nich wymieniony jest jako Przemysław, drugim razem jako Przybysław, ale są to imiona często mylone; zob. K. Jasiński, *Problemy identyfikacji osób w badaniach mediewistycznych*, w: *Prace wybrane z zakresu nauk pomocniczych historii*, Toruń 1996, s. 205. Powtórzeniem może też być wzmianka o „arcybiskupie Polaków”.

⁸³ Zob. cytowane wcześniej wydania *ListBud*. Otwiera ją trzech królów, z których z imienia wymieniony jest tylko Zygmunt, bezimienni są zaś król Polski i król Bośni. Po nich następują dwaj władcy z Bałkanów: despota w Serbii i *karboy* Chorwatów. Następni w kolejności są książęta, w sumie trzynastu (ośmiu z imionami), do czego w intencji autora dołączyć trzeba chyba też następującego po tym *Czandal*. Kolejna kategoria to grafowie – tu imiona są rzadsze, częstsze zaś wymienianie więcej niż jednej osoby w danej pozycji. Pozycji tych jest w sumie 11, postaci zaś 14. Stronę *verso* otwiera lista duchownych – w sumie 10 osób, w tym legat papieski, jeden arcybiskup i 8 biskupów. Osobną kategorię stanowi 6 członków zakonu – marszałek i 5 komturów. Dwie kolejne pozycje są zbiorcze: trzech panów z *Perner* i dwóch z *Padaw*. Koniec tej wydzielonej graficznie części listy to poselstwo grafów *Sophoy* oraz *Murrynanus* (i jego tysiąc koni). Ostatnia część, rozpoczęta po przerwie jednego wiersza, zawiera kolejne poselstwa – trzy wymienione z nazwy i pozycje zbiorczą (inni królowie i kraje Włoch i Niemiec).

⁸⁴ Dla *ListBud* podkreślał to M. Wertner, *Die Ofener*, passim.

Polski, Śląska, Czech i Moraw, o 400 muzykantach (*Spillewt*). Pierwsza z powyższych liczb (1436) jest bardzo bliska przekazowi Windeckego, który mówi o 50 panach terytorialnych oraz 1400 rycerzach i knechtach. Oczywiście nie wszystkie kategorie uczestników znane z innych źródeł wymienia nasza lista – nie wspomina np. o heroldach⁸⁵, w przeciwieństwie do *RelKomt* (17 heroldów) oraz Windeckego (298 lub 248 *herolt und bersfant*, zależnie od kopii).

Pamiętając o nakreślonych wcześniej ograniczeniach porównań liczbowych, ujmijmy je w tabelę (zbliżone liczby z różnych list są pogrubione):

Tabela 1. Liczba uczestników zjazdu w poszczególnych przekazach źródłowych według kategorii

Kategoria	<i>RelKomt</i>	Windecke	<i>ListBud</i>	Ms 1309
królowie	3	3	3	3
księżęta	13	23	13	20
grafowie	21	24	11	21
panowie	26	50	7	10
rycerze	1500	1400	–	1436
giermkowie	3000		–	
kardynałowie	1	–	–	1
legaci	1	–	1	1
arcybiskupi	3	–	1	4
biskupi	11	–	8	11

Lista lipska najwięcej wspólnych lub podobnych danych (niektóre osoby na liście lipskiej i *ListBud* trudno jednoznacznie zaklasyfikować) ma z relacją Windeckego, który jednak ograniczył się do podania uczestników świeckich. Jeżeli spojrzymy na osoby duchowne, to duże podobieństwo widać względem *RelKomt*. Zależności te podnoszą wiarygodność wymienionych list, pozwalając na wzajemną kontrolę źródeł niezależnych⁸⁶.

W porównaniu do rzeczywistej liczby obecnych lista wymienia jedynie niewielki ich procent. Zarówno nasza lista, jak i *ListBud* skupiają się na postaciach najważniejszych, zarówno świeckich, jak i duchownych. Pomniejsi spośród uczestników pojawiają się w zestawieniach liczbowych, które pokazują, że przedsięwzięcie od strony logistycznej było olbrzymie, kosztowne i wymagało bardzo licznej obsługi⁸⁷. Despota Serbii, Lazar Stefanovic – co odnotowano w dopiskach na *ListBud* – przybył na zjazd w tysiąc koni, podobnie jak *Mürrjānus*, czyli gospodar wołoski Mircza Stary. Liczby podane w *RelKomt* przytoczyłem na początku wywodu, ale przypomnę, że nadawca tego listu szacował ogólną liczbę koni na 40 tys.⁸⁸ Jak zauważył Balázs Nagy, populację Budy w pierwszej połowie XV w.

⁸⁵ Obecności znanego skądinąd herolda księcia Witolda domyśla się R. Petrauskas, *Kształtowanie się instytucji dworu wielkksiążęcego w Wielkim Księstwie Litewskim (koniec XIV – połowa XV wieku)*, tłum. B. Kałęba, „Politeja”, 2011, nr 2 (16), s. 164, przyp. 43; J. Kiaupienė, *Litewska Pogoń w XV-wiecznej kronice Eberharda Windeckego*, w: *Origines, fontes, narrationes – pośród kręgów poznania historycznego. Prace ofiarowane Profesorowi Marcelemu Antoniewiczowi w 65. rocznicę urodzin*, red. M. Cetwiński, M. Janik, M. Nita, Częstochowa 2018, s. 226.

⁸⁶ Źródłem podobieństw liczbowych może być oczywiście ustna pogłoska, rozpowszechniana podczas zjazdu.

⁸⁷ Zob. B. Nagy, *The Royal Summit*, s. 14, 16–17. Skalę problemów logistycznych uświadamia A. Szweda, *Habitacula omnibus proventibus et commatibus referta. Problemy zaopatrzenia w żywność podczas zjazdów polsko-litewsko-krzyżackich w I połowie XV wieku*, w: *Dobrou chut', velkoměsto, sborník příspěvků z 22. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy*, red. O. Fejtová, V. Ledvinka, J. Pešek, Praha 2007, s. 27–51.

⁸⁸ Wyglądają następująco: 3 królów, 3 dowódców z 3 krajów despoty Serbii, 13 księży, 21 grafów, 26 panów, 1500 rycerzy, 3000 knechtów, kardynał, legat papieski, 3 arcybiskupów, 11 biskupów, 86 *pfiffer und Bosimer*, 17 heroldów, 40 000 koni, języki 17 krajów (nadawca wymienia 19).

szacuje się na niecałe 10 tys. mieszkańców, co oznacza, że w okresie zjazdu liczba ta co najmniej się podwoiła⁸⁹. W tym niespotykanym wcześniej w Budzie tłumie mieszały się języki, a zapisywane ze słuchu obce nazwy własne były przekręcane do tego stopnia, że czasem nie wiadomo było, czy to imiona, czy nazwy miejscowe. Taki kontekst dla zapisanych w *ListBud* uczestników zjazdu widział M. Wertner⁹⁰ – podobny widzieć musimy dla naszej listy i podkreślić należy jeszcze raz, że nie jest ona zapewne oryginałem.

Ważniejsze jednak wydaje się to, że nowa lista pozwala, wspólnie z *ListBud*, wypełnić konkretną treścią ogólnikowe, liczbowe informacje *RelKomt*, Windeckiego czy *Annales* Długosza. Nasza lista umożliwia też lepsze zrozumienie pewnych niejasnych zapisów *ListBud* (kontrola ta działa również, choć rzadziej, w drugą stronę). Bezimienny na naszej liście *Graff von Ortenburg* zyskuje pełne objaśnienie dzięki zapisowi *graf Eczel von Ortenburg* w *ListBud*. Wpisany na tej ostatniej *von Wallsee* uszczegółowiony został jako *her Reinprecht von Waldse* z naszej listy. Część przypuszczeń M. Wertnera co do *ListBud* zyskuje większe prawdopodobieństwo (np. *herzog Hans von Raczporn* to na naszej liście nieco jaśniej: *herczog Hannus von Ratbbor*), część gotowi będziemy odrzucić (*der Karboy von Krabaten* na *ListBud* to raczej nie hrabiowie Krbawy, lecz Hrvoje Vukčić Hrvatinić, *herczog Charwoy von Bossen* z naszej listy, która z kolei dwóch hrabiów Krbawy wymienia osobno). Więcej przykładów daje zestawienie obydwu list w wydaniu.

Lista w rękopisie lipskim pokazuje swą przydatność również jako poświadczenie nieznaney wcześniej obecności w Budzie wielu osób świeckich i duchownych. Do postaci mniej spodziewanych zaliczyć można Zygmunta Korybutowicza (z przekazu *Annales* Długosza wiadomo było o jego pobycie w Lubowli⁹¹) czy bezimiennego wysokiego urzędnika (*hofmeister*) księcia Witolda, ale oczywiście osób takich wskazać można więcej, również duchownych. To jednak, podobnie jak szerszy komentarz historiograficzny do wzajemnych genealogicznych lub politycznych⁹² powiązań osób występujących na liście, należy do dalszych badań, które publikacja listy powinna ułatwić.

Zasady edycji

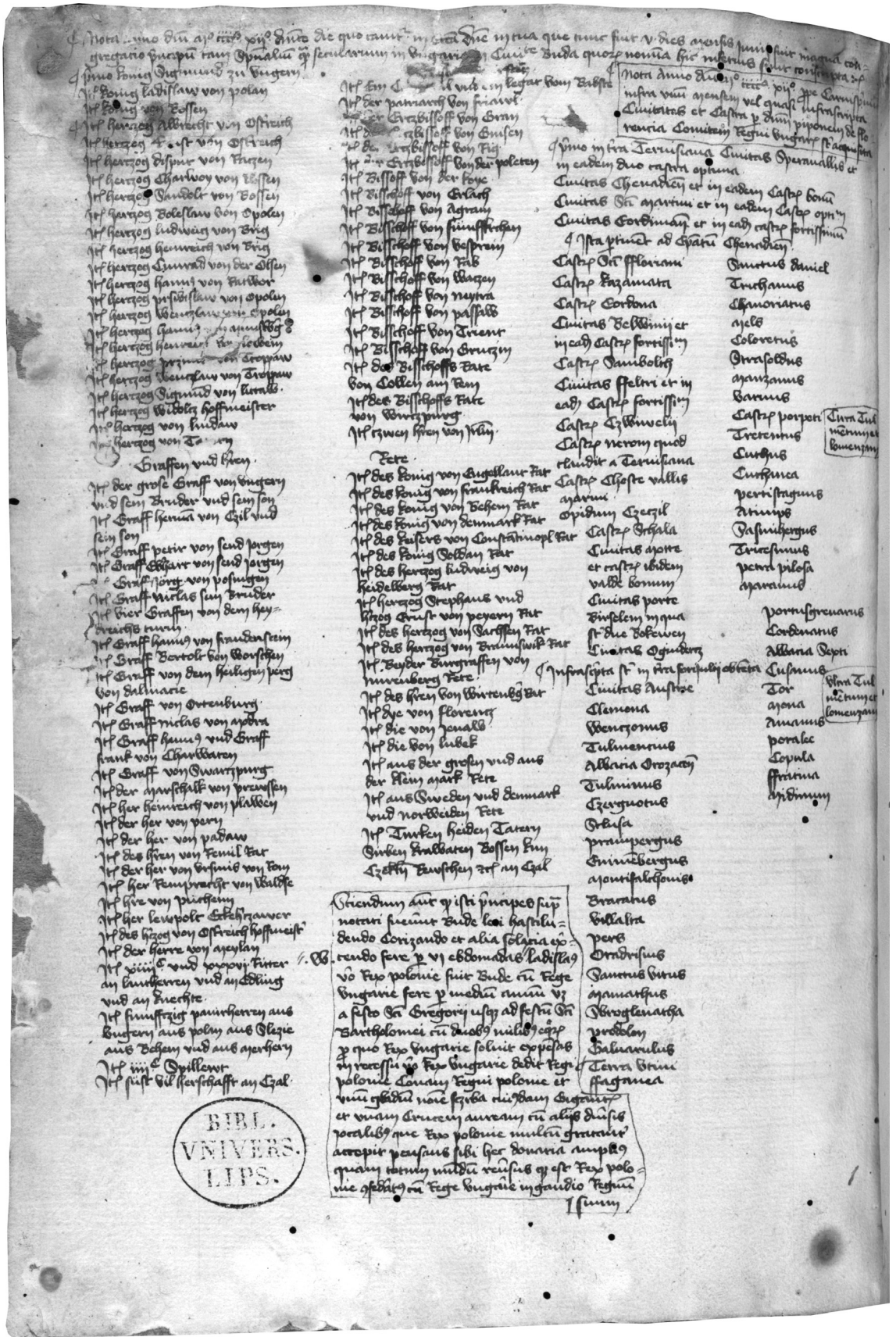
Podstawą wydania są skany wysokiej rozdzielczości otrzymane z Handschriftenzentrum, Universitätsbibliothek Leipzig. Autopsja mogłaby być pomocna w odczycie nielicznych miejsc, gdzie papier uległ przetarciu. Przyjęto układ tabelaryczny, gdzie właściwy tekst listy w rękopisie Leipzig UB, Ms 1309 znajduje się w kolumnie lewej, w prawej natomiast hipotetyczne odpowiedniki *ListBud*. W tekście łacińskim i niemieckim zachowano pisownię nazw własnych, wielkie litery natomiast zachowano lub wprowadzono jedynie dla początków zdań, nazw własnych i *nomina sacra*. W wyrazach pospolitych litery *v* i *u* oddane zostały odpowiednio do ich wartości fonetycznej jako spółgłosek i samogłosek. Poza tym pisownię liczb i dat zachowano w wersji rękopiśmiennej i rozwiązano w przypisach. Odpowiedniki *ListBud*, kilkakrotnie już wydane (zob. artykuł i bibliografia), również dostosowano do powyższych zasad w zakresie pisowni. Identyfikacje postaci wspólnych z *ListBud* opierają się głównie na pracach M. Wertnera, L. Thallóczygo i E.O. Filipovića (zob. artykuł i aparat).

⁸⁹ B. Nagy, *The Royal Summit*, s. 17.

⁹⁰ M. Wertner, *Die Ofener*, s. 171.

⁹¹ Por. J. Grygiel, *Zygmunt Korybutowicz: litewski książę w husyckich Czechach (ok. 1395 – wrzesień 1435)*, Kraków 2016, s. 11, 41.

⁹² Tytułem przykładu na liście znajduje się wielu członków Zakonu Smoka: Stefan Lazarević, Herman Cylejski i jego syn Fryderyk, Mikołaj z Gary i jego brat Jan, Ivan Kurjaković, Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Brunoro della Scala, Ludwik II Brzeski, Ernest Żelazny, Zygmunt Luksemburski, Władysław Jagiełło, Marsyliusz Carrara (w Budzie tylko przedstawiciel).

II. 1. Lista uczestników zjazdu monarchów w Budzie w 1412 r.; Universitätsbibliothek Leipzig, Ms 1309, k. 144v

Znaki konwencjonalne

- <...> miejsce nieczytelne lub uszkodzone (liczba kropek nie oznacza liczby liter)
 <> uzupełnienia wydawcy w miejscach nieczytelnych
 // *a linea* w rękopisie (odnotowane, gdy pojedyncza zapiska zajmuje więcej niż jeden wers)
 [] komentarz wydawcy
 (=?) utożsamienie postaci na obu listach niepewne

Skróty bibliograficzne

- ADB – *Allgemeine deutsche Biographie*, t. 1–56, Leipzig 1875–1912
 Długosz, *Annales – Ioannis Dlugossi Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, ks. 10–11: 1406–1412, wyd. D. Turkowska i in., Varsoviae 1997
 EngelArch. – P. Engel, *Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája: 1301–1457. Középkori magyar genealógia*, Budapest 2001 (CD-ROM)
 EngelGen. – P. Engel, *Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája: 1301–1457. Középkori magyar genealógia*, Budapest 2001 (CD-ROM)
 Jasiński – K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, wyd. 2, Kraków 2007
 LexMA – *Lexikon des Mittelalters*, t. 1–9, München–Zürich 1977–1999
 ListBud – Budapest, MNL, DL 39277 (E. Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár III. (1411–1412)*, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 22, Budapest 1993, nr 2224)
 NDB – *Neue Deutsche Biographie*, t. 1–, Berlin 1953–
 PSB – *Polski słownik biograficzny*, t. 1–, Kraków 1935–
 RelKomt – J. von Aschbach, *Geschichte Kaiser Sigmunds*, t. 1, Hamburg 1838, s. 441–442
 RI – *Regesta Imperii*, t. 11, cz. 1, Innsbruck 1897
 Stammtafeln – *Europäische Stammtafeln. Neue Folge*, t. 1–29, oprac. D. Schwennicke, Frankfurt am Main 1998–2013
 Wertner – M. Wertner, *Die Ofener Gäste von 1412*, „Jahrbuch der K. K. Heraldischen Gesellschaft Adler”, Neue Folge, 17, 1907, s. 170–187
 Windecke – *Eberhart Windeckes Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds*, wyd. W. Altmann, Berlin 1893

Leipzig UB, Ms 1309, k. 144v	ListBud = Budapest, MNL, DL 39277 (kolejność inna niż rkps, pominięte zapiski bez analogii w Leipzig, Ms 1309)
Nota anno Domini M ^o CCCC ^o XII ^o dominico die quo canitur in Ecclesia Domine in tua, que tunc fuit V dies mensis Iunii ¹ , fuit magna congregacio principum tam spiritualium, quam secularium in Ungaria in civitate Buda, quorum nomina hic inferius sunt conscripta	Hie stend nach ain ander di herren dy zo Ofen pey dem hof gebesen sind anno etc. duodecim<o>
Primo konig Sigmund zu Ungern ²	Sigmund Römisch kunyg und z Vnngern
Item konig Ladislaw von Polan ³	der künyg von Polan

¹ 5 VI 1412, co zgodne z datą kalendarza kościelnego (1 niedziela po *Trinitatis*). ListBud ma tylko datę roczną.

² Zygmunt Luksemburski (1368–1437), król węgierski od 1387 r., tu nie jest nazwany królem Rzymian (elekcja 21 VII 1411, koronacja 8 XI 1414), w przeciwieństwie do drugiej z zachowanych list; por. P. Engel, N.C. Tóth, *Itineraria regum et reginarum Hungariae (1382–1438)*, Budapest 2005, s. 94.

³ Władysław II Jagiełło (1352/1362–1434), król polski od 2 II 1386; por. A. Gąsiorowski, *Itinerarium króla Władysława Jagiełły*, wyd. 2, Warszawa 2015, s. 76.

Item konig von Bossen ⁴	der künig von Bossen
Item herzog Albrecht von Osterreich ⁵	herzog Albrecht von Osterreich
Item herzog Ernst von Osterreich ⁶	herzog Ernst von Osterreich
Item herzog disput von Raczen ⁷	der disspot herr in Sirfey
Item herzog Charwoy von Bossen ⁸	ain herzog von Spalet ⁹ [=? być może również dalej jako:] der Karboy von Krabaten ¹⁰
Item herzog Sandolt von Bossen ¹¹	der Czandal
Item herzog Boleslaw von Opolen ¹²	
Item herzog Ludweig von Brig ¹³	herzog Ludweyg vom Bryg
Item herzog Heinreich von Brig ¹⁴	
Item herzog Cunrad von der Olsen ¹⁵	(=?) herzog Serner von ^a Nölls ^{a16}
Item herzog Hannus von ^b Ratbor ^{b17}	herzog Hans von Raczporn
Item herzog Prsibislaw von Opolen ¹⁸	
Item herzog Wenczlaw von Opolen ¹⁹	

^{a-a} *No^olls* rkps.

^{b-b} Lub *Ratwor* rkps.

- ⁴ Zapewne Stjepan Ostoja (?–1418), król Bośni 1398–1404 i 1409–1418; Długosz, *Annales*, ks. 11, s. 202 (i przyp. 129) pomieszał go (*Rex Bosznensis Charwen*) z Hrvojem (zob. niżej, przyp. 8); zob. J.V.A. Fine, *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor 1987, s. 618; E.O. Filipović, *Viteške svečanosti u Budimu 1412. godine i učesće bosanskih predstavnika*, w: *Spomenica akademika Marka Šunjića (1927–1998)*, Sarajevo 2010, s. 297–300, objaśnia, dlaczego wykluczony jest Stjepan Tvrtko II Kotromanić (jak proponował Wertner, s. 172).
- ⁵ Albrecht V (II) (1397–1439), książę Austrii od 14 IX 1404; wymienia go Długosz, *Annales*, ks. 11, s. 202; zob. H. Quirin, *Albrecht II.*, w: NDB, t. 1, s. 154–155.
- ⁶ Ernest I Żelazny (1377–1424), książę Styrii, Karyntii i Krainy od 1406 r.; wymienia go Długosz, *Annales*, ks. 11, s. 202; zob. A. Lhotsky, *Ernst Herzog von Österreich*, w: NDB, t. 4, s. 616–617.
- ⁷ Stefan Lazarević (1377–1427), książę serbski 1389–1402, despota od 1402 r.; zob. J.V.A. Fine, *The Late Medieval Balkans*, s. 617. *Raczen* to Raška, historyczna nazwa Serbii; por. Wertner, s. 172.
- ⁸ Hrvoje Vukčić Hrvatinić (1350–1416), wielmoża bośniacki, wielki wojewoda Bośni i książę Splitu; o nim w kontekście zjazdu zob. E.O. Filipović, *Viteške*, s. 300–301.
- ⁹ Zdaniem Wertnera, s. 172 (tak też E.O. Filipović, *Viteške*, s. 300) tylko ten wpis dotyczy Hrvoje Vukčića Hrvatinića (zob. przyp. poprzedni).
- ¹⁰ Na *ListBud* występowałby dwukrotnie. Zdaniem L. Thallóczy’ego (*Missale Glagoliticum Hervoiae ducis Spalatensis*, oprac. V. Jagić, L. Thallóczy, F. Wickhoff, Vindobonae 1891, s. 78) i Wertnera, s. 172, chodzi tu o ród grafów Krbawy, na wydawanej liście zob. postaci opatrzone przyp. 46, 47.
- ¹¹ Sandalj Hranic Kosača (1370–1435), wielmoża bośniacki, m.in. wielki wojewoda Bośni; o nim w kontekście zjazdu zob. E.O. Filipović, *Viteške*, s. 300–303; Wertner, s. 176; por. itinerarium E. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranic Kosača*, Sarajevo 2009, s. 431 oraz passim.
- ¹² Bolesław (Bolko) IV opolski (1363/1367–1437), książę opolski od 1396 r.; zob. Jasiński, s. 575.
- ¹³ Ludwik II Brzeski (1380/1385–1436), książę brzeski od 1399 r.; por. Długosz, *Annales*, ks. 11, s. 202; zob. Jasiński, s. 196; Wertner, s. 173.
- ¹⁴ Raczej Henryk IX, książę brzeski i lubiński, wymieniony też dalej jako *herzog henreich von letbein* (por. przyp. 21) niż Henryk X Młodszy Rumpold (1388/1396–1423), ks. głogowski od 1412/1413 r.; zob. Jasiński, s. 398–402.
- ¹⁵ Prawdopodobnie Konrad III Stary (1354/1359–1412/1413), książę oleśnicki 1403–1412/1413; zob. Jasiński, s. 434–436; wymienia go Długosz, *Annales*, ks. 11, s. 202, gdzie w przyp. 120 domysł wydawców, że chodzi o Konrada VII Białego.
- ¹⁶ Zdaniem L. Thallóczy’ego (*Missale*, s. 78) i Wertnera, s. 173, u których *Serner von Nölls*, zepsute *senior de/von Oels*, tj. Konrad III Stary (zob. przyp. 15) lub jego syn.
- ¹⁷ Jan (Janusz) II Żelazny, opawsko-raciborski (1365–1424), książę raciborski od 1380/1382 r.; wymienia go Długosz, *Annales*, ks. 11, s. 202; zob. H. Weczerka, *Schlesien*, Stuttgart 1977, tabl. 6, s. 600.
- ¹⁸ Być może Przemek I opawski, wciągnięty wraz z synem Waławem I (zob. przyp. następny) na listę dwukrotnie (por. przyp. 22).
- ¹⁹ Być może Waław II opawski, wciągnięty wraz z ojcem Przemkiem I (zob. przyp. poprzedni) na listę dwukrotnie (por. przyp. 23).

Item herzog Hannus von ^c Munsterberg ^{c20}	herzog Hans von Münsterberg
Item herzog Henreich von Letbein ²¹	herzog Heinrich von Lewben // herzog ^d Chr ^{ch-d} sein sun
Item herzog Przim<ko> von Troppaw ²²	herzog von Tropoy
Item herzog Wenczlaw von Troppaw ²³	
Item herzog Sigmund von Littaw ²⁴	
Item herzog Widolcz hoffmeister ²⁵	
Item herzog von Lindaw ²⁶	

^{c-c} *Munst^rb^rg* rkps.

^{d-d} *chr^{ch}* rkps. Dawni wydawcy czytali: *chre sein Sun*, co Wertner, s. 173, zidentyfikował jako Ruprechta (1396/1402–1431), syna Henryka lubińskiego (zob. Jasiński, s. 198–199). G. Rącz, nr 5.21, wyd. G. Rącz, w: *Sigismundus Rex et Imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387–1437*, red. I. Takács, Mainz 2006, s. 454–455, czyta: *Christian*.

²⁰ Jan Ziębicki (1380/1390–1428), książę ziębicki od 1410 r.; Wertner, s. 174; zob. Jasiński, s. 343–344.

²¹ Henryk IX lubiński (1369–1419/1420), książę brzeski i lubiński od 1400 r. (zob. też przyp. 14); por. Długosz, *Annales*, ks. 11, s. 202, gdzie błędnie: *Ioannis Lubensis* (por. tamże, przyp. 122); zob. Jasiński, s. 195.

²² Przemek I opawski (1365–1433), książę opawski od 1377 r.; Wertner, s. 174; zob. H. Weczerka, *Schlesien*, tabl. 6, s. 601.

²³ Wacław II opawski (1397–1445/1449), syn Przemka I (zob. przyp. poprzedni), książę opawski od 1433 r. (książę głuźczycki od ok. 1420 r.); zob. H. Weczerka, *Schlesien*, tabl. 6, s. 601.

²⁴ Raczej Zygmunt Korybutowicz (1385/1395–1435), za którym przemawia wzmianka Długosza (*Annales*, ks. 11, s. 190) o jego pobycie w marcu 1412 r. w Lubowli, niż Zygmunt Kiejstutowicz (1360 lub później – 1440), książę Rusi Czarnej od 1390 r., potem wielki książę litewski (od 1432 r.); zob. J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań–Wrocław 1999, s. 110–113, 220–224 oraz tabl. 7, s. 315 i tabl. 9, s. 319; J. Giergiel, *Zygmunt Korybutowicz. Litewski książę w husyckich Czechach (ok. 1395 – wrzesień 1435)*, Kraków 2016, s. 39–41.

²⁵ Zapewne urzędnik Witolda Kiejstutowicza (1354/1355–1430), wielkiego księcia litewskiego od 1401 r. Imię Witolda w dopełniaczu jako *Witoltz* (w mianowniku *Witolt*) zapisuje Windecke, s. 16, 40, 314, 318, podobnie jak inne niemieckie źródła epoki. O spodziewanym przyjeździe Witolda do Budy zob. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, t. 10/5, wyd. G. Fejér, Budae 1842, nr 109, s. 245–246 (zob. też *Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch*, t. 4, wyd. F.G. von Bunge, Reval 1859, nr 1905, kol. 799; informacja o wyjeździe na Węgry w listopadzie 1411 r. bpa Wilna wraz z dziesięcioma innymi biskupami). Co prawda brak pewnego poświadczenia miejsca pobytu Witolda od 1 maja do lipca 1412 r. (S. Polechow, *Itinerarium wielkiego księcia litewskiego Witolda: 4/5 sierpnia 1392 – 27 października 1430*, „Rocznik Lituanistyczny”, 5, 2019, s. 64), na liście Witold umieszczony zaś został wśród władców, którzy przybyli do Budy osobiście, podczas gdy doradcy-przedstawiciele (w tekście: *Rat, Rete*) władców nieobecnych tworzą osobną, ostatnią jej część (przed tytułem dodawany jest często *des*, choć nie zawsze), to jednak w trzech przypadkach na liście obecnych osobiście wpisano przedstawiciela (na liście grafów: doradcy pana Rimini i Orsinich; na liście hierarchów duchownych: doradcy bpa Kolonii i bpa Wurzburga). Nie sposób określić, kim był wzmiankowany urzędnik i jak niemieckie określenie jego urzędu (*Hofmeister*) ma się do pierwotnej litewskiej tytułatury. Być może chodzi o urząd marszałka dworskiego, jeden z najważniejszych spośród kształtujących się dopiero urzędów na Litwie (zob. R. Petrauskas, *Kształtowanie się instytucji dworu wielkoksiążęcego w Wielkim Księstwie Litewskim (koniec XIV – połowa XV wieku)*, tłum. B. Kałęba, „Politeja”, 2011, nr 2 (16), s. 160–164). Przed 24 XII 1412 do 1420 r. był nim Jan Butrym z Żyrmuntów (*Urzednicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*. Spisy, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994, s. 81, 202; W. Semkowicz, *O litewskich rodach bojarzskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle (c.d.)*, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie”, 5, 1920, s. 47–48; *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, t. 2, wyd. I. Zakrzewski, wyd. 2, Poznań 1892, s. 307: *Pudrimo marsalco tunc curie domini principis*). Być może jednak chodzi o Giedygołda (zm. po 1434), w 1401 r. poświadczanego jako marszałek dworski (*marschalculus curiae, m. aulae, hounemarschalk*), od 1411 r. występującego jako wojewoda kijowski (zob. *Urzednicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego*, s. 81, 207; Z. Wdowiszewski, *Giedygołd*, w: PSB, t. 7, s. 435), po łacinie wzmiankowanego jako *consiliarius* (odpowiednik niem. *Rat*) wielkiego księcia (zob. Petrauskas, *Kształtowanie*, s. 167–168) w listopadzie 1411 r. w Sromowcach, powołanego w 1415 r. na sobór w Konstancji; *Dokumenty polskie z archiwów dawnego Królestwa Węgier*, t. 1: *Do 1450 r.*, wyd. i oprac. S.A. Sroka, Kraków 1998, nr 39; *Codex diplomaticus Hungariae*, t. 10/5, nr 48; zob. J. Nikodem, *Witold: wielki książę litewski (1354 lub 1355 – 27 października 1430)*, Kraków 2013, s. 299. Rozwój urzędów i terminologii zob. R. Petrauskas, *Kształtowanie*, s. 161–163. Autor (s. 164, przyp. 43) na podstawie przekazu Windeckiego domyśla się na zjeździe obecności Witoldowego herolda, „którego ważną funkcją była reprezentacja władcy na forum międzynarodowym”.

²⁶ Prawdopodobnie ród Bánfi (Bánffy) z Lendavy (niem. Lindau, węg. Alsólendva); por. zapis *herzogk von Lindau* w późniejszej o kilka dekad Kronice grafów cylejskich; F. Krones, *Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli*, cz. 2: *Die Cillier Chronik*, Graz 1883, s. 102 i przyp. 27. W 1412 aktywnych członku rodu było kilku; zob. I. Nagy, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, cz. 1, Pest 1857, s. 155–158; EngelGen., Hahót, tabl. 3: Bánfi (alsólendvai).

Item herczog von ^{e-c} Ta<...>rn ^e	(=?) herczog von Teschin ²⁷
Graffen und herren	
Item der grose graff von Ungern ²⁸ // und sein bruder ²⁹ und sein son ³⁰	czwen gross graffen von Ungern
Item graff Herman von Czyl ³¹ und // sein son ³²	czwen graffen von Czyl
Item graff Petir von Send Jorgen ³³	(=?) ain graf von Bossen ³⁴
Item graff Eberhart von Send Jorgen ³⁵	
Item graff Jorg von Posingen ³⁶	(= ?) czwen grafen von ^{f-Vrsyn} ^{f37}
Item graff Niclas sein bruder ³⁸	
Item vier graffen von dem Heydreichs Turm ³⁹	
Item graff Hannus von ^{g-Fraudenstein} ^{g40}	

^{e-c} Dwie środkowe litery nieczytelne.

^{f-f} Lekcja *Vrsyn* w niektórych wydaniach jest błędna.

^{g-g} Lub *frandenstein* rkps.

²⁷ Utożsamienie zapissek wątpliwe, również ze względu na wcześniejsze umiejscowienie na wydawanej liście sekwencji książąt śląskich; por. Wertner, s. 174.

²⁸ Mikołaj (Miklós) II z Gary (Garai) (1387–1433), palatyn Królestwa Węgier 1402–1433, mąż Anny Cylejskiej (córci Hermana II, zob. przyp. 31) i przez to szwagier Zygmunta Luksemburskiego; Wertner, s. 176; EngelArch., Nádor II.81; EngelGen., Dorozsma, tabl. 4: Garai (nádori ág).

²⁹ Jan (János) z Gary (Garai) (zm. 1428), brat Mikołaja II (zob. przyp. poprzedni), żupan Temeszu, Pożegi i Ozory, mąż Jadwigi, córki Siemowita IV płockiego; Wertner, s. 176; EngelGen., Dorozsma, tabl. 4: Garai (nádori ág); EngelArch. II.81; S.A. Sroka, *Polacy na Węgrzech za panowania Zygmunta Luksemburczyka 1387–1437*, Kraków 2001, s. 19–23.

³⁰ Zapewne Mikołaj (Miklós) z Gary (Garai) (zm. przed czerwcem 1436), syn Mikołaja II (zob. przyp. 28). Ten ostatni z drugiego małżeństwa, z Anną Cylejską, miał też co najwyżej kilkuletniego wówczas syna, Władysława (László), późniejszego palatyna Królestwa Węgier w połowie XV w.; EngelGen., Dorozsma, tabl. 4: Garai (nádori ág).

³¹ Herman II Cylejski (1361–1435), hrabia Celje, ban Slavonii 1406–1408 i 1423–1435, jako ojciec Anny i Barbary był teściem odpowiednio Mikołaja z Gary (zob. przyp. 28) i Zygmunta Luksemburskiego, którego był bliskim współpracownikiem; Wertner, s. 176; zob. EngelArch.; J. Leuschner, *Hermann II., Graf von Cilli*, w: NDB, t. 8, s. 631–632.

³² Fryderyk II Cylejski (1379–1454), hrabia Celje, syn Hermana II (zob. przyp. poprzedni), późniejszy, w połowie XV w., ban Slavonii; Wertner, s. 176; zob. EngelArch.; H. Wagner, *Cilli*, w: NDB, t. 3, s. 255; F. Krones, *Cilli*, w: ADB, t. 4, s. 258–259.

³³ Piotr (1363–1422) graf z rodu Sankt Georgen (słow. Svätý Jur, węg. Szentgyörgy) k. Bratysławy, w 1411 r. żupan miasta Sopron; zob. Stammtafeln, t. 3/4, tabl. 601 (jako Piotr II; zm. 1416); EngelArch. IV. Ispánok – Sopron.

³⁴ E.O. Filipović, *Viteške*, s. 302–303, widzi tu Pavle Radinovića; Wertner, s. 176–177, sądził, że chodzi o Ivana Morovića, wcześniej zaś L. Thallóczy (*Missale*, s. 78) wskazał na grafa Sankt Georgen (por. przyp. 33, 35, 36, 38).

³⁵ Eberhard (poświęcony 1405–1422), graf z rodu von Sankt Georgen; zob. Stammtafeln, t. 3/4, tabl. 601; EngelArch., VI. Az aula tajjai (pod r. 1413).

³⁶ Jerzy (ok. 1383–1426), graf z rodu von Sankt Georgen, linii Bösing (słow. Pezinok, węg. Bazin) k. Bratysławy, m.in. żupan komitatu Preszburg (1408–1409); zob. Stammtafeln, t. 3/4, tabl. 602; EngelArch., passim (inne godności zob. EngelArch. VI Az aula tajjai pod r. 1402).

³⁷ Jeżeli słuszne, utożsamienie zdaje się potwierdzać opinię Wertnera, s. 176; zdaniem L. Thallóczy'ego (*Missale*, s. 78; por. Filipović, *Viteške*, s. 303) chodzi o panów Blagaj (tak też H. Kekez, *In the Service of the Mighty King. Political Relations between the Counts of Blagaj and King Sigismund of Luxemburg*, „Review of Croatian History”, 11, 2015, s. 24).

³⁸ Mikołaj (1384–1429), graf z rodu von Sankt Georgen (zob. przyp. 33–36), linii Bösing (słow. Pezinok, węg. Bazin) k. Bratysławy, brat Jerzego (por. przyp. 36); zob. Stammtafeln, t. 3/4, tabl. 602; EngelArch. VI Az aula tajjai pod r. 1413.

³⁹ Nie udało mi się znaleźć miejscowości o takiej nazwie. Sądzę, że może tu chodzić o zamek Hédervár (nazwy historyczne „zamku Henryka” zob. Á. Bényei, G. Pethő, *Az Árpád-kori Győr vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése*, Debrecen 1998, s. 17; S. Nema, P. Smuk, *Hédervár*, Budapest 2002, < <https://www.arcanum.com/ro/online-kiadvanyok/SzazMagyarFaluszaz-magyar-falu-1/hedervar-5ABF/hetervartol-hedervarig-5AE0/> > [dostęp: 19.08.2022], gdzie pod r. 1314: *de castro Hedrici*; 1317: *de Hydreh*; 1332: *castru Hedrici*; 1330: *Hedrukvar*), a więc i o ród Hédervári (zob. I. Nagy, *Magyarország családai czimerekkel*, cz. 5, s. 73–79; EngelGen., Héder, tabl. 2–3).

⁴⁰ Postaci tej nie udało się zidentyfikować.

Item graff Bertolt von Worschen ⁴¹	
Item graff von dem Heiligen Perg ⁴² // von Dalmacie ⁴³	graf Hawg von Heyligen Perg
Item graff von Ortenburg ⁴⁴	graf Eczel von Ortenberg
Item graff Niclas von Modra ⁴⁵	
Item graff Hannus ⁴⁶ und graff // Frank von Charwaten ⁴⁷	
Item graff von Swarczburg ⁴⁸	graff Albrecht von Swarczenburg
Item der graff marschalk von Prewssen ⁴⁹	der marschalk von Prewssen
Item her Heinreich von Plawen ⁵⁰	herr Hainreich herre zu Plaw
Item der her von Pern ⁵¹	drey herren von Pern

⁴¹ Postaci tej nie udało się zidentyfikować.

⁴² Prawd. Hugo V (zm. 1428), graf Rheinegg, syn Henryka IV (zm. 1392/3), grafa Rheinegg, brata bezdzietnego Albrechta V, grafa Werdenberg-Heiligenberg (zm. 1418/1420), na których wygasa główna linia męska rodu; zob. ustalenia Wertnera, s. 177–178 i przyp. 1; numeracja i daty za Stammtafeln, t. 12, tabl. 50; zob. K.H. Burmeister, *Werdenberg von*, w: *Historisches Lexikon des Fürstentums Liechtenstein online*, <http://historisches-lexikon.li/Werdenberg_von> [dostęp: 14.08.2021]; tenże, *Die Grafen von Werdenberg*, „Montfort. Vierteljahresschrift für Geschichte und Gegenwart Vorarlbergs”, 58, 2006, nr 2/3, s. 121–124, 125; H. Wartmann, *Werdenberg. Grafen von*, w: ADB, t. 41, s. 749–754.

⁴³ Być może pomyłka lub ślad ściągnięcia dwóch zapisek (o grafie *von dem heiligen perg* i grafie z Dalmacji) do jednej w trakcie kopiowania lub kompilowania listy.

⁴⁴ Wymienia go *ListBud* (jako *graf Eczel von Ortenberg*), a więc zapewne Etzel (zm. 1446), graf Ortenburga (Dolna Bawaria); zob. Stammtafeln, t. 5, tabl. 79; RI, t. 11/1, nr 257; Wertner, s. 178, podaje inne daty.

⁴⁵ Nikola IV Frankopan (1360–1432), graf m.in. Modruš, Krk i Senj, ban Dalmacji i Chorwacji (1426–1432) mąż Doroty, córki Mikołaja I z Gary, siostry Mikołaja II i Jana (zob. przyp. 28–30); Stammtafeln, t. 3/3, tabl. 588; EngelArch. I Bărók – Dalmát-horvát bán; N. Maslač, *Hrvatski knezovi Frankopani prema Katoličkoj Crkvi*, „Obnovljeni život. Časopis za filozofiju i religijske znanosti”, 11, 1930, 4. s. 179–181.

⁴⁶ Ivan II „Grof” Kurjaković (poświadczony 1388–1418), żupan Korbawy (łac. *Corbavia*), *magister dapiferorum reginalium* (1387–1395), *m. d. regalium* (1397–1402, 1406–1418); o rodzie Kurjaković zob. B. Grgin, I. Botica, *The Counts Kurjaković of Krbava in the Medieval History of Modern-Day Slovakia*, w: *Slovakia and Croatia. Historical Parallels and Connections (until 1780)*, red. M. Homza, J. Lukačka, N. Budak, Bratislava 2013, s. 164–174.

⁴⁷ Franko Kurjaković (poświadczony 1401–1436), żupan Korbawy (łac. *Corbavia*), Zygmunutowi towarzyszył w 1414 r. na sobór w Konstancji; zob. I. Majnarić, *Kurjaković (Krbavski knezovi, Kurjaković Krbavski)*, w: *Hrvatski biografski leksikon*, <<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6996>> [dostęp: 19.08.2022]; EngelArch., VI Az aula tagiaj pod r. 1425; por. V. Klai, *Povjest Hrvata*, t. 2, cz. 2, Zagreb 1901, s. 51, dopatruje się w Budzie robiącego błyskotliwą karierę Karla II Kurjakovića (zob. EngelArch., VI Az aula tagiaj pod r. 1390), podobnie jak E.O. Filipović, *Viteške*, s. 296; por. B. Grgin, I. Botica, *The Counts Kurjaković of Krbava*, s. 168, z informacją, że inni chorwaccy magnaci nie uczestniczyli w zjeździe.

⁴⁸ Por. *ListBud: Albrecht von Swarczenburg*, gdzie zdaniem Wertnera, s. 177, chodzi o Albrechta IV von Schwarzburg z linii lautenberskiej (zm. 1420), o którym nie udało mi się znaleźć informacji. Chodzi tu zapewne o Albrechta V (poświadczony do 1426), aktywnego w dyplomacji zakonu krewnego wielkiego mistrza Henryka von Plauen i syna Henryka (zm. 1402), grafa Schwarzburg-Lautenberg; zob. M. Pelech, *Günther, Domherr zu Würzburg, 1389–1446 und Albrecht, 1389–1426, Grafen von Schwarzburg-Leutenberg*, „Blätter für deutsche Landesgeschichte”, 121, 1985, s. 177–183; K. Kwiatkowski, *Wyprowa letnia 1410 roku*, w: *Wojna Polski i Litwy z zakonem krzyżackim w latach 1409–1411*, red. S. Józwiak, K. Kwiatkowski, A. Szweda, S. Szybkowski, Malbork 2010, s. 469, przyp. 1165; por. Stammtafeln, t. 1/3, tabl. 313. Dziękuję Krzysztofowi Kwiatkowskiemu (UMK) za pomoc w identyfikacji tej postaci.

⁴⁹ Michael Küchmeister, wówczas wielki marszałek zakonu krzyżackiego (od 1411); zob. B. Jähnig, *Michael Küchmeister*, w: NDB, t. 17, s. 416; brak identyfikacji u Wertnera, s. 179.

⁵⁰ Zapewne Heinrich von Plauen starszy, kuzyn wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego; zob. Stammtafeln, t. 1/3, tabl. 353. Wraz z Michaelem Küchmeisterem (zob. przyp. poprzedni), abpem Rygi Janem Wallenrode (zob. przyp. 67) członek poselstwa zakonu na sąd polubowny w Budzie; zob. A. Szweda, *Zakon krzyżacki wobec Polski i Litwy w latach 1411–1414*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 141, 2014, nr 2, s. 537; Wertner, s. 178.

⁵¹ Brunoro della Scala (?–1437), wikariusz cesarski w Weronie (nominacja w 1406 r.), w długoletniej służbie Zygmunta; zob. A.A. Strnad, *Della Scala Brunoro*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, <[https://www.treccani.it/enciclopedia/brunoro-della-scala_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/brunoro-della-scala_(Dizionario-Biografico))> [dostęp: 5.09.2021]. Zapiska *ListBud* (*drey herren*) może odnosić się do Brunora i dwóch z jego wielu braci; zob. G.M. Varanini, *Della Scala Guglielmo*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*,

Item der her von Padaw ⁵²	zwen herren von Padaw
Item des herren von Remil rat ⁵³	
Item der her von Ursinis von Rom ⁵⁴	
Item her Reinprecht von Waldse ⁵⁵	der von Wallsee
Item herre von Pucheim ⁵⁶	
Item her Lewpolt Eckeh'czawer ⁵⁷	
Item des herzog von Osterreich hoffmeister ⁵⁸	
Item der herre von Meylan ⁵⁹	
Item XIIIIC und XXXVI ⁶⁰ ritter // an lantherren und an edling // und an knechte	

<[https://www.treccani.it/enciclopedia/guglielmo-della-scala_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/guglielmo-della-scala_(Dizionario-Biografico))> [dostęp: 5.09.2021]; A.A. Strnad, *Della Scala Antonio*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, <https://www.treccani.it/enciclopedia/antonio-della-scala_res-2f3e8450-87ec-11dc-8e9d-0016357eee51_%28Dizionario-Biografico%29/> [dostęp: 5.09.2021]; por. M. Wertner, s. 179–180; zob. też RI, t. 11/1, nr 307.

- ⁵² *Zwen herren von padaw* na *ListBud* odnosi się zdaniem Wertnera, s. 180, do Padwy (ród Carrara). Warto wspomnieć, że zapis *Padaw* może chyba oznaczać też Ptuj nad Drawą (niem. Pettau). W tym przypadku chodziłoby o Bernharda (przed 1386–1420), jego brata Fryderyka IX (zm. 1412) lub ewentualnie jego syna Fryderyka X (ale ten poświęcony dopiero w 1421, zm. 1438), na którym wygasa linia męska; zob. Stammtafeln, t. 16, tabl. 20; o rodzic zob. H. Pirchegger, *Die Herren von Pettau*, „Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark Jahrgang”, 42, 1951, s. 3–36.
- ⁵³ Chodzi chyba o przedstawiciela Karola I Malatesty, pana Rimini od 1385 r. W 1412 r. przez krótki okres dowodził armią Wenecji; zob. A. Falcioni, *Malatesta, Carlo*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, <[https://www.treccani.it/enciclopedia/carlo-malatesta_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/carlo-malatesta_(Dizionario-Biografico))> [dostęp: 5.09.2021].
- ⁵⁴ Rzymski ród Orsinich. Z otoczenia Zygmunta znany jest Bertold Orsini, palatyn i hr. Savony, doradca i wysłannik m.in. na Węgry i do Polski Jana XXIII, członek Związku Smoczego od września 1412 r. (RI, t. 11/1 nr 359: *comes palatinus und princeps*); zob. J. Drabina, *Kontakty papieżstwa z Polską, 1378–1417. W latach wielkiej schizmy zachodniej*, Kraków 1993, s. 78, 83, 89; tenże, *Papieżstwo-Polska 1384–1434*, Kraków 2003, s. 53, 153, 155; S.A. Sroka, *Polacy na Węgrzech*, s. 53–54.
- ⁵⁵ Reimprecht II von Walsee (1345–1422) w służbie kolejnych książąt austriackich linii albertyńskiej (Albrechta III, IV, V), m.in. starosta krajowy (*Hauptmann ob der Enns*) od 1318 r., od zjazdu budzińskiego (lipiec 1412 r.) *Hofmeister* Albrechta V; por. Wertner, s. 178; zob. M. Doblinger, *Die Herren von Walsee. Ein Beitrag zur österreichischen Adelsgeschichte*, „Archiv für österreichische Geschichte”, 95, 1906, s. 412–413; Stammtafeln, t. 16, tabl. 31; F. von Krones, *Walsee: Eberhard v. W. (Wallsee) († 1288) und seine Nachkommenschaft in den habsburgischen Ländern bis zum Jahre 1483*, w: ADB, t. 41, zwł. s. 9–10; por. RI, t. 11/1, nr 255.
- ⁵⁶ Ród von Puchheim z Górnej Austrii. Jego aktywni wówczas przedstawiciele to Albero (Albert) VII (V) młodszy von Puchheim (zm. 1430), Georg I. von Puchheim (zm. 1412) – synowie Alberta III z drugiego małżeństwa. Może też chodzić o jego wnuki (dzieci Alberta IV starszego (zm. 1399), jego syna z pierwszego małżeństwa), tj. Henryka V (zm. 1427), Wilhelma I (zm. 1444), a także Pilgrima V (zm. 1445), syna Pilgrima IV (zm. 1402), wnuka Alberta III; o nich zob. przedruki starych opracowań F.K. Wißgrill, *Schauplatz des landsässigen Nieder-Österreichischen Adels*, „Adler”, 14, s. 152, 159 (Związek Smoka w 1409 r.): Albert V, Georg I, Henryk V, Pilgrim V oraz drzewo rodu: tenże, *Schauplatz des landsässigen Nieder-Österreichischen Adels*, „Adler”, 16/17, 1889/1890, od s. 207.
- ⁵⁷ Leopold (Leupold) von Eckartsau (1382–1443), wspólnie z Reimprechtem von Walsee (zob. przyp. 55) w otoczeniu księcia Albrechta V (II) od 1411 r.; zob. J. Maurer, *Geschichte des k. k. Lustschlosses Schlosshof und des Marktes Hof an der March*, „Blätter des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich”, Neue Folge, 23, 1889, s. 63–64.
- ⁵⁸ Lista nie określa, o którego z książąt austriackich chodzi. Jeżeli o Albrechta V (II), to właśnie w trakcie zjazdu w Budzie (w lipcu 1412 r.) jego ochmistrem został Reimprecht II von Walsee (zob. przyp. 55; M. Doblinger, *Die Herren*, s. 413, przyp. 2, podaje, że jego poprzednikiem był Pilgrim von Puchheim), który byłby w ten sposób wymieniony na liście dwukrotnie.
- ⁵⁹ Przedstawiciel rodu Visconti. Do 16 V 1412 księciem Mediolanu był Giovanni Maria Visconti (1388–1412), potem zaś jego brat Filippo Maria Visconti (1392–1447); zob. A. Gamberini, *Giovanni Maria Visconti, duca di Milano*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, <[https://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-maria-visconti-duca-di-milano_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-maria-visconti-duca-di-milano_(Dizionario-Biografico))> [dostęp: 5.09.2021]; G. Soldi Rondinini, *Filippo Maria Visconti, duca di Milano*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, <[https://www.treccani.it/enciclopedia/filippo-maria-visconti-duca-di-milano_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/filippo-maria-visconti-duca-di-milano_(Dizionario-Biografico))> [dostęp: 5.09.2021].
- ⁶⁰ 1436.

Item ^h fumffczig ^h panirherren aus // Ungern aus Polan, aus Slezie, // aus Behem und aus Merhern	
Item IIII ^{C61} spillewt	
Item süst vil herschafft an czal	

ⁱ <...>is<...> <...>sten ⁱ	
Item ein c<ardin>al und ein legat ⁶² vom babste ⁶³	der legat von Rom
Item der patriarch von Friawl ⁶⁴	
<Item> der erzbissoff von Gran ⁶⁵	der erczpischof von Gran
Item d<er> erzbissoff von Gnisen ⁶⁶	
Item der erzbissoff von Rig ⁶⁷	der bischof von Ryg
Item der erzbissoff von der Poleten ⁶⁸	(=?) der Bischof von Krakaw
Item bissoff von der Koye ⁶⁹	
Item bisschoff von Erlach ⁷⁰	
Item bisschoff von Agram ⁷¹	der bischof von Agram

^{h-h} Tak rkps.

ⁱ⁻ⁱ Przetarty papier nie pozwala odczytać pozostałych liter ani ustalić ich liczby.

⁶¹ 400.

⁶² Branda da Castiglione (przed 1360–1443), bp Piacenzy (1404), kardynał San Clemente (1411), legat papieża Jana XXIII na Węgrzech; K. Eubel, *Hierarchia catholica medii aevi*, t. 2, Monasterii 1914, s. 60; S. Miranda, *The Cardinals of the Holy Roman Church*, <<https://cardinals.fiu.edu/bios1411.htm#Castiglione>> [dostęp: 3.09.2021].

⁶³ Jan XXIII (zm. 1419), papież tzw. obojętnej pizańskiej.

⁶⁴ Zapewne Ludwig IV von Teck (zm. 1439), patriarcha Akwilei (elekcja 6 VII 1412, 12 lipca inwestytura, zatwierdzony przez Marcina V dopiero w 1418 r.); zob. H. Schmidinger, *Ludwig von Teck*, w: NDB, t. 15, s. 348–349.

⁶⁵ János Kanizsai (zm. 1418), abp Ostrzyhomia 1387–1418; K. Eubel, *Hierarchia catholica*, t. 1, wyd. 2, Monasterii 1913, s. 465; Wertner, s. 178.

⁶⁶ Mikołaj Trąba (zm. 1422), arcybiskup gnieźnieński od 30 IV 1412 (prowijza) do 1422 r. (od 1410 do 30 IV 1412 abp halicki); zob. S.M. Kuczyński, *Mikołaj Trąba*, w: PSB, t. 21, s. 97–99.

⁶⁷ Jan V von Wallenrode (1370–1419), abp ryski 1393–1418, doradca Zygmunta Luksemburskiego; zob. W. Lenz, *Johann V. von Wallenrode*, w: NDB, t. 10, s. 520; Wertner, s. 179.

⁶⁸ Być może należy czytać *von der polecen* (=Poleken), co albo powtarzałoby zapiskę o arcybiskupie gnieźnieńskim (zob. przyp. 66), albo określało Jana Rzeszowskiego, metropolitę halickiego (od 28 VIII 1412 lwowskiego), albo chodziłoby o Piotra Wysza, bpa krakowskiego (od 1392 do 9 VIII 1412, potem bpa poznańskiego) – wymienionego na *ListBud* (*Bischof von Krakaw* – bez identyfikacji u Wertnera, s. 179) – w Krakowie Wysz wystawił dokument 17 V 1412, kolejny zdaje się pochodzić dopiero z października tr.; KDKK, t. 2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1883, nr 535, 538; zob. M. Koczerska, *Twórcy unii horodelskiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 141, 2014, nr 2, s. 267; zob. J. Kurtyka, *Rzeszowski Jan h. Półkoźic, arcybiskup lwowski*, w: PSB, t. 34, s. 62–70. W każdym razie sprawy obsady episkopatu były w trakcie zjazdu aktualnym tematem.

⁶⁹ Prawdopodobnie chodzi o Jana Kropidłę, bpa kujawskiego 1384–1389 i 1402–1421; zob. A. Liedtke, *Jan zwany „Kropidło”*, w: PSB, t. 10, s. 436–438; Jasiński, s. 573–575. Za pomoc w rozwikłaniu tej i poprzedniej zapiski dziękuję Jakubowi Łukaszewskiemu (Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu).

⁷⁰ Ścibor ze Ściborzyc (zm. 1421), bp Eger (niem. Erlau; por. np. Windecke, s. 19: *Erlach*) od 1410 r., bratanek wojewody siedmiogrodzkiego Ścibora ze Ściborzyc; zob. K. Eubel, *Hierarchia catholica*, t. 1, s. 78; EngelArch., II Egri püspök (*episcopus Agriensis*); S.A. Sroka, *Polacy na Węgrzech*, s. 33–37.

⁷¹ Eberhard Albeni (zm. 1418), bp Zagrzebia 1397–1406 i 1409–1419, arcykanclerz Zygmunta Luksemburskiego 1404–1419, stryj Jana II, bpa Peczu (zob. przyp. następny); zob. K. Eubel, *Hierarchia catholica*, t. 1, s. 538; EngelArch., II Zággrábi püspök (*episcopus Zagrabienensis*); E. Mályusz, *Kaiser Sigismund in Ungarn 1387–1437*, Budapest 1990, s. 70–71; por. Wertner, s. 178.

Item bisschoff von Fünffkirchen ⁷²	der bischof von Fünffkirchen
Item bisschoff von ^j Vesprein ⁷³	
Item bisschoff von Rab ⁷⁴	
Item bisschoff von Waczen ⁷⁵	
Item bisschoff von Neytra ⁷⁶	
Item bisschoff von Passaw ⁷⁷	der bischof von Passaw
Item bisschoff von Trient ⁷⁸	der bischof von Tryend
Item bisschoff von Gruzcin ⁷⁹	
Item des bisschoffs rate // von Collen am Rein ⁸⁰	
Item des bisschoffs rate // von Wirczburg ⁸¹	
Item czwey herren von ^k Iherusalem ^{k82}	

^j Lub *Vesprein* rkps.

^{k-k} *Irlm* rkps.

⁷² Jan II Albeni, bp Peczu 1410–1421, potem bp Zagrzebia, bratanek Eberharda, bpa Zagrzebia (por. przyp. poprzedni); zob. K. Eubel, *Hierarchia catholica*, t. 1, s. 410; EngelArch., II Pécsi püspök (*episcopus Quinqueecclesiensis*); E. Mályusz, *Kaiser Sigismund*, s. 73; por. Wertner, s. 178–179.

⁷³ Identyfikacja biskupa niepewna ze względu na skomplikowaną sukcesję biskupią w Veszprém. W 1403–1424 biskupem z nominacji papieskiej był Jerzy, w 1406/1407–1410 zaś (już na miejscu) Jan Albeni (zob. przyp. 72), po którym na krótko nastąpił w 1411 r. Sándor (Aleksander). Administratorem diecezji we wrześniu 1412 r. był Siemowit Mazowiecki, od października zaś Branda Castiglione (por. przyp. 62); zob. *Veszprémi püspökség*, w: *Magyar Katolikus Lexikon*, <<http://lexikon.katolikus.hu/V/veszpremi%20püspökség.html>> [dostęp: 15.08.2021]; *Branda da Castiglione*, w: *Magyar Katolikus Lexikon*, <<http://lexikon.katolikus.hu/B/Branda%20da%20Castiglione.html>> [dostęp: 15.08.2021]; EngelArch., II Veszprémi püspök (*episcopus Vesprimiensis*); E. Mályusz, *Kaiser Sigismund*, s. 264; por. K. Eubel, *Hierarchia catholica*, t. 1, s. 524. Cytowane prace zawierają częściowo sprzeczne informacje.

⁷⁴ Jan Hédervári (zm. 1415), bp Győr (niem. Raab) od 1386 r.; zob. *Hédervári*, w: *Magyar Katolikus Lexikon* <<http://lexikon.katolikus.hu/H/Hédervári.html>> [dostęp: 15.08.2021]; EngelArch., II Győri püspök (*episcopus Jauriensis*); V. Csikós, „Hungarian Historical Review”, 2, 2013, nr 2, s. 363–386; por. K. Eubel, *Hierarchia catholica*, t. 1, s. 282 (1386–1418).

⁷⁵ Filip (węg. Fülöp) (zm. 1419), bp Vac (niem. Waitzen) 1407–1419; zob. *Fülöp*, w: *Magyar Katolikus Lexikon*, <<http://lexikon.katolikus.hu/F/Fülöp.html>> [dostęp: 15.08.2021]; EngelArch., II Váci püspök (*episcopus Vaciensis*); por. K. Eubel, *Hierarchia catholica*, t. 1, s. 541.

⁷⁶ Hynek (Hinkó, Hincó), bp Nitry 1404–1427/1428; zob. *Hinkó*, w: *Magyar Katolikus Lexikon*, <<http://lexikon.katolikus.hu/H/Hinkó.html>> [dostęp: 15.08.2021]; EngelArch., II Nyitrai püspök (*episcopus Nitriensis*); por. K. Eubel, *Hierarchia catholica*, t. 1, s. 368.

⁷⁷ Georg von Hohenlohe (zm. 1423), bp Pasawy (od 1387/1389), zaufany i późniejszy (od 1417) kanclerz Zygmunta Luksemburskiego; zob. E. Mályusz, *Kaiser Sigismund*, s. 78; K. Eubel, *Hierarchia catholica*, t. 1, s. 393; por. Wertner, s. 179.

⁷⁸ Jerzy z Liechtenstein-Nikolsburg (zm. 1419), bp Trydentu od 1390 r., doradca Zygmunta od lipca 1412 r. (zob. RI, t. 11/1, nr 253); zob. D. Rando, *Giorgio di Liechtenstein*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, <[https://www.treccani.it/enciclopedia/giorgio-di-liechtenstein_\(Dizionario_Biografico\)/>](https://www.treccani.it/enciclopedia/giorgio-di-liechtenstein_(Dizionario_Biografico)/>) [dostęp: 15.08.2021]; S. Miranda, *Liechtenstein-Nicolsburg, Georg von*, w: tenże, *The Cardinals of the Holy Roman Church*, <<https://cardinals.fiu.edu/bios1411.htm#Liechtenstein>> [dostęp: 15.08.2021]; K. Eubel, *Hierarchia catholica*, t. 1, s. 498; por. Wertner, s. 179.

⁷⁹ Być może Gurk w Karyntii (dziękuję za sugestię Antonínowi Kalousowi, Uniwersytet Palackiego), gdzie biskupem był w 1411–1432 Ernst Auer von Herrenkirchen; zob. K. Eubel, *Hierarchia catholica*, t. 1, s. 270.

⁸⁰ Przedstawiciel Fryderyka III z Saarwerdem, abpa Kolonii i księcia-elektora Rzeszy 1370–1414; zob. R. Haaß, *Friedrich III., Graf von Saarwerden*, w: NDB, t. 5, s. 511–512; por. RI, t. 11/1, nr 266.

⁸¹ Przedstawiciel Jana II von Brunn (zm. 1440), bpa Würzburga od 1411 r.; zob. A. Wendehorst, *Johann II. von Brunn*, w: NDB, t. 10, s. 545; por. RI, t. 11/1, nr 262.

⁸² *RelKomt* wymienia: *Abrahamsche lüte vom heiligen grabe*; zob. *Codex diplomaticus Hungariae*, t. 10/5, nr 110, s. 275.

Rete	
Item des konig von Engellant rat ⁸³	von Engellant
Item des konig von Frankreich rat ⁸⁴	von Frankreich
Item des konig von Behem rat ⁸⁵	
Item des konig von Denmark rat ⁸⁶	
Item des kaisers von Constantinopl rat ⁸⁷	
Item des konig Soldan rat ⁸⁸	
Item des herczog Ludweig von // Heidelberg rat ⁸⁹	
Item herczog Stephanus und // herczog Ernst von Peyern rat ⁹⁰	
Item des herczog von Sachsen rat ⁹¹	
Item des herczog von Braunswik rat ⁹²	
Item beyder burgraffen von // Nuremberg rete ⁹³	
Item des herren von Wirtenberg rat ⁹⁴	
Item dye von Florenz ⁹⁵	
Item die von Jenaw ⁹⁶	

⁸³ Przedstawiciel Henryka IV Lancastera (1367–1413), króla Anglii 1399–1413; A.L. Brown, w: LexMA, t. 4, kol. 2052–2053; Wertner, s. 181 (bez identyfikacji).

⁸⁴ Przedstawiciel Karola VI Szalonego (1368–1422), króla Francji 1380–1422; F. Autrand, w: LexMA, t. 5, kol. 977–978; Wertner, s. 181 (bez identyfikacji).

⁸⁵ Przedstawiciel Wacława IV Luksemburskiego (1361–1419), króla czeskiego 1378–1419; I. Hlaváček, w: LexMA, t. 8, kol. 2190–2192.

⁸⁶ Przedstawiciel Eryka Pomorskiego (1382–1459), króla Danii (jako Eryk VII) 1396–1439; Th. Jexlev, w: LexMA, t. 3, kol. 2141–2142.

⁸⁷ Przedstawiciel Manuela II Paleologa (1350–1425), cesarza bizantyńskiego 1391–1425; P. Schreiner, w: LexMA, t. 6, kol. 209–210.

⁸⁸ Przedstawiciel Mehmeta I (1374–1421) wówczas władcy Anatolii lub Musy (zm. 1413), kontra-sułtana w Rumelii (do 1413), dwóch pozostających wówczas przy życiu braci, pretendentów do objęcia schedy po swym ojcu, sułtanie Bajazydzie I (zm. 1403); zob. C.E. Bosworth, *New Islamic Dynasties. A Chronological and Genealogical Manual*, Edinburgh 1996, tabl. 130, s. 239. W wojnie tej Mehmet sprzymierzony był z obecnym osobiście na zjeździe w Budzie (zob. przyp. 7) despotą serbskim Stefanem Lazarevićem; zob. J. Hauziński, *Związek kryzysu państwa Osmanów w okresie interregnum (1403–1413) z wasalnymi państwami ościennymi. Kierunek rumelijski*, „Balcanica Posnaniensia”, 21, 2014, s. 19–21.

⁸⁹ Przedstawiciel Ludwika III Wittelsbacha (1378–1436), kurfürsta i elektora Palatynatu Reńskiego od 1410 r.; zob. Stammtafeln, t. 1/1, tabl. 93; P.-J. Schuler, *Ludwig III., der Ältere oder der Bärtige*, w: NDB, t. 15, s. 409–411.

⁹⁰ Przedstawiciel Stefana III (zm. 1413), księcia Bawarii-Ingolstadt od 1375 r. oraz Ernesta (1373–1438), księcia Bawarii-Monachium od 1397 r.; zob. Stammtafeln, t. 1/1, tabl. 105 i 106; S. Riezler, *Stephan III. der Kneißel, Herzog von Baiern*, w: ADB, t. 36, s. 68–71; tenże, *Ernst, Herzog von Baiern-München*, w: ADB, t. 6, s. 246–249; F. Solleder, *Erst, Herzog von Bayern-München*, w: NDB, t. 4, s. 607–608.

⁹¹ Przedstawiciel Rudolfa III (zm. 1419), księcia Saksonii-Wittenbergi od 1388 r.; zob. L.F. Beck, *Rudolf III.*, w: NDB, t. 22, s. 186.

⁹² Przedstawiciel Bernarda (1358/1364–1434), księcia Lüneburga (1388–1409 i 1428–1343) oraz księcia Brunzswiku-Wolfenbüttel (1400–1428); Stammtafeln, t. 1/1, tabl. 23; H. Mundhenke, *Bernhard I*, w: NDB, t. 2, s. 109–110.

⁹³ Przedstawiciel Jana III Hohenzollerna (1369–1420), burgrafa Norymbergi od 1397 r. oraz jego brata Fryderyka VI (1371–1440), burgrafa Norymbergi od 1397 r.; zob. Stammtafeln, t. 1/1, tabl. 128; G. Schuhmann, *Johann III*, w: NDB, t. 10, s. 504; J. Schultze, *Friedrich I*, w: NDB, t. 5, s. 494; por. np. RI, t. 11/1, nr 271–279, 290, 299, 301.

⁹⁴ Przedstawiciel Eberharda III (1364–1417), hrabię Wirtembergii 1397–1417 i jego syna Eberharda IV (1388–1419); zob. E. Gönner, *Eberhard der Milde*, w: NDB, t. 4, s. 234.

⁹⁵ Republika Florencka; F. Cardini, w: LexMA, t. 4, kol. 554–561.

⁹⁶ Genewa lub Republika Genui; C. Santschi, w: LexMA, t. 4, kol. 1228–1232; G. Petti Balbi, w: LexMA, t. 4, kol. 1251–1261.

Item die von Lubek ⁹⁷	
Item aus der Grosen und aus // der Klein Mark rete ⁹⁸	
Item aus Sweden und Denmark // und Norweiden rete ⁹⁹	
Item Turken ¹⁰⁰ heiden Tatern ¹⁰¹ // Sirben ¹⁰² Krawaten ¹⁰³ Bossen ¹⁰⁴ Kun ¹⁰⁵ // ¹ Czekt ⁿ ¹⁰⁶ Rewschen ¹⁰⁷ etc. an czal	

¹⁰⁸Sciendum autem, quod isti principes supra notati fuerunt Bude ^m-l<et>i^m hastiludendo, corizando et alia solacia exercendo fere per VI ebdomadas. ⁿ-Wladislausⁿ vero rex Polonie fuit Bude cum rege Ungarie fere per medium annum¹⁰⁹, videlicet a festo sancti Gregorii¹¹⁰ usque ad festum sancti Bartholomei¹¹¹, cum duobus milibus equorum, pro quo rex Ungarie solvit expensas. In recessu vero rex Ungarie dedit regi Polonie coronam Regni Polonie et unum gladium nomine Sczrba cuiusdam gigantis et unam crucem auream cum aliis diversis iocalibus, que rex Polonie multum gratanter accepit, pensans sibi hec donaria amplius quam totum mundum. Reversusque est rex Polonie confederatus cum rege Ungarie in gaudio regnum suum.

A new list of participants in the royal summit in Buda, 1412

Summary: In the summer of 1412, following the defeat by Poland-Lithuania of his allied Teutonic Order (1409–1411), his recent election as a German King (1411), at war with Venice (1412–1423), and continuously menaced by the Ottoman Empire, Sigismund of Luxemburg decided to resolve some pending issues by organising a great summit in Buda. This splendid event brought together the secular and ecclesiastical elites from many European countries. Participants and representatives of those not present are known from a number of contemporary sources, either describing the event for various reasons or simply putting together a list of partakers.

This article presents a previously unedited list of the latter type, noted in a fifteenth-century manuscript (Universitätsbibliothek Leipzig, Ms 1309). Written in German, and accompanied by an introduction and afterword in Latin, it contains c. 90 entries, with 34 personal names and c. 90 identifiable persons, making it the most

¹ Odczyt niepewny, między „e” a „n” linia kontrakcji.

^{m-m} Jako *leti* czytał już A.F. Massèra. Dziurka wydrążona w bloku przez owada zniszczyła trzecią literę i połowę drugiej.

ⁿ⁻ⁿ Pierwotnie w rkpsie *ladislaus*, litera „W” na lewym marginesie zapiski.

⁹⁷ Lubeka, wolne miasto Rzeszy; A. Graßman, w: *LexMA*, t. 5, kol. 2147–2148; por. RI, t. 11/1, nr 304.

⁹⁸ Zapewne hrabstwo Mark w ob. Nadrenii Północnej-Westfalii (z zaznaczonym podziałem odpowiednio na Dolne i Górne Mark?), za Adolfa (1373–1448), hrabiego (1394), a potem księcia (1417) Kleve, od 1398 r. zaś również hrabiego Mark; zob. H. Grüneisen, *Adolf I*, w: *NDB*, t. 1, s. 81–82. Za pomoc w identyfikacji tej nazwy dziękuję anonimowemu recenzentowi „Studiów Źródłoznawczych”.

⁹⁹ Trzy kraje unii kalmarskiej (1397–1523), pod władzą Eryka Pomorskiego (zob. przyp. 86), w 1412 r. króla Norwegii (od 1389), Danii (od 1396), Szwecji (od 1396).

¹⁰⁰ *ListBud* wymienia po królach oraz władcach bałkańskich, jako pierwszego księcia: *Ain herzog von Türken*. *RelKomt* zaś wspomina: *sust vil heßlicher heiden mit langen berten, großen Brüchen, hohen hüten*.

¹⁰¹ Tatarzy.

¹⁰² Serbowie.

¹⁰³ Chorwaci.

¹⁰⁴ Bośniacy.

¹⁰⁵ Być może etnonim, ale nie udało mi się go zidentyfikować. Trudno wykluczyć, że tworzy całość z poprzednim lub następnym słowem.

¹⁰⁶ Nazwy etnicznej nie udało się zidentyfikować, por. przyp. poprzedni.

¹⁰⁷ Rusini.

¹⁰⁸ Akapit poniższy w rkpsie tą samą ręką, ale w osobnym bloku tekstu, obwiedzionym linią.

¹⁰⁹ Por. A. Gąsiorowski, *Itinerarium króla Władysława Jagiełły*, s. 76.

¹¹⁰ 12 marca (sobota).

¹¹¹ 24 sierpnia (środa).

quantitatively exhaustive source of this type – the richest previously known list (Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, DL 39277) contains 53 entries, 14 personal names and a little over 50 identifiable persons.

The first part of the article discusses the Leipzig manuscript, its contents, purpose and provenance, expanding upon and introducing corrections to the previous study by Aldo Francesco Massera. The second part examines the list against the background of previously known primary sources, focusing on the list known from Budapest, MNL, DL 39277. It also briefly discusses another list found in Leipzig UB, Ms 1309 – of cities in Veneto captured in 1412 by Filippo Scolari for Sigismund – already published from another manuscript and now attested by three almost exact copies. The final part of the article is an edition of the list. Presented as a table with corresponding segments of Budapest, MNL, DL 39277, the edition tries to identify all participants mentioned in it.

Nota o autorze: Miłosz Sosnowski, ur. 1980, absolwent Wydziału Historii UAM (2005), tam obronił również doktorat (2010) o najdawniejszych żywotach św. Wojciecha. Pobyty stypendialne w Groningen (Erasmus), Notre Dame, IN (Garstka Polish-American Fellowship) oraz na Uniwersytecie Warszawskim (Narodowe Centrum Nauki, staż FUGA). Zainteresowania badawcze: hagiografia, kodykologia, paleografia i edytorstwo. Autor nowej edycji *Pasji z Tegernsee* i *Relacji Wiperta*, pracuje nad nowym wydaniem krytycznym dzieł zebranych Brunona z Kwerfurtu.

Author: Miłosz Sosnowski (b. 1980), MA in history (2005) and PhD (2010, thesis on the oldest hagiography of St Adalbert of Prague) at the Adam Mickiewicz University in Poznań. Scholarships in Groningen (Erasmus), Notre Dame, IN (Garstka Polish-American Fellowship), University of Warsaw (National Science Centre “FUGA”). Research interests: hagiography, codicology, palaeography, editorial studies. Published a new edition of the *Passio s. Adalperti martiris* and *Historia de predicatione episcopi Brunonis*; currently working on a new critical edition of St Bruno of Querfurt’s collected works.

Zakład Źródłoznawstwa i Nauk Pomocniczych Historii
Wydział Historii
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7
61-614 Poznań
e-mail: milosz.sosnowski@amu.edu.pl

Bibliografia

Źródła drukowane

- Aschbach J. von, *Geschichte Kaiser Sigmunds*, t. 1, Hamburg 1838, s. 441–446: Beilage XI. *Bericht über den Hof in Ofen (22 May 1412) über den Venezianischen Krieg, über Angelegenheiten des deutschen Ordens* (Nach einer Abschrift in den Frankfurter [Stadtarchiv] Wahltagacta, t. 1); Beilage XII, XIII *Aus niederdeutschen Chroniken. Aus der Fortsetzung von Detmars lübischer Chronik in der Hamburger Handschrift*, w: *Scriptores rerum Prussicarum*, t. 3, wyd. Th. Hirsch, M. Toeppen, E. Strehlke, Leipzig 1866
- Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, t. 10/5, wyd. G. Fejér, Budae 1842, nr 110–111, s. 246–251
- Eberhart Windeckes Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds*, wyd. W. Altmann, Berlin 1893
- Ioannis Dlugossi Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, ks. 10–11: *1406–1412*, wyd. D. Turkowska i in., Varsaviae 1997
- Mályusz E., *Zsigmondkori oklevéltár III. (1411–1412)*, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 22, Budapest 1993, nr 2224
- Marcha di Marco Battagli da Rimini: aa. 1212–1354*, wyd. A.F. Massera, *Rerum Italicarum Scriptores*, seria 2, t. 16/3, Città di Castello 1912–1913
- Missale Glagoliticum Hervoiae ducis Spalatensis*, oprac. V. Jagić, L. Thallóczy, F. Wickhoff, Vindobonae 1891, s. 78–79
- Nr 5.21, wyd. G. Rácz, w: *Sigismundus Rex Et Imperator. Kunst Und Kultur Zur Zeit Sigismunds Von Luxemburg 1387–1437*, red. I. Takács, Mainz 2006, s. 454–455
- Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez. I. 1183–1430*, wyd. i oprac. F. Pesty, T. Ortway, Pozsony 1896, nr 288, s. 471–472

Opracowania

- Aschbach J. von, *Geschichte Kaiser Sigmunds*, t. 1, Hamburg 1838
- Bar P., *A Tortuous Path to Reconciliation and Justice. Sigismund of Luxembourg Teutonic Knights and Poland (1412–1420) as Arbiter in the Dispute between the Teutonic Knights and Poland (1412–1420)*, „Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung”, 66, 2017, nr 1, s. 3–40
- Bláhová M., *Marco Battagli da Rimini: Marcha*, w: *Staletí objevů, diplomacie a válek. Sborník k 60. narozeninám profesora Aleše Skřivana*, red. F. Stellner, M. Kovar, Praha 2005, s. 125–135
- Bláhová M., *Receptce České kroniky Přibíka Pulkavy z Radenína a její proměny. Rukopisná tradice nejrozšířenější české středověké kroniky*, w: *S knihou v ruce. Kolektivní monografie k životnímu jubileu PhDr. Veroniky Procházkové*, red. A. Císařová Smítková, V. Procházková, Praha 2020, s. 52–76
- Bláhová M., *Středověké katalogy českých knížat a králů a jejich pramenná hodnota*, „Średniowiecze Polskie i Powszechné”, 1, 1999, s. 33–63
- Bosworth C.E., *New Islamic Dynasties. A Chronological and Genealogical Manual*, Edinburgh 1996
- Brzustowicz B.W., *Turniej rycerski w Królestwie Polskim w późnym średniowieczu i renesansie na tle europejskim*, Warszawa 2003
- Csernus S., *From the Arsenal of Sigismund's Diplomacy. Universalism versus Sovereignty*, w: *Das Konzil von Konstanz und Ungarn*, red. P.A. Bárányi, Debrecen 2016, s. 9–32
- Drabina J., *Kontakty papiestwa z Polską, 1378–1417: w latach wielkiej schizmy zachodniej*, Kraków 1993
- Drabina J., *Rola Brandy de Castiglione w rokowaniach polsko-krzyżackich w latach 1410–1422*, St. Hist., 26, 1983, nr 3, s. 353–363
- Engel P., *The Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary, 895–1526*, tłum. T. Pálosfalvi, London–New York 2001
- Engel P., *Zsigmond bárói. Rövid Életrajzok*, w: *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437*, red. L. Beke, E. Marosi, T. Wehli, Budapest 1987, s. 405–458
- Engel P., Tóth C.N., *Itineraria regum et reginarum Hungariae (1382–1438)*, Budapest 2005
- Europäische Stammtafeln. Neue Folge*, oprac. D. Schwennicke, t. 1–29, Frankfurt am Main 1998–2013
- Filipović E.O., *Viteške svečanosti u Budimu 1412. godine i učesće bosanskih predstavnika*, w: *Spomenica akademika Marka Šunjića (1927–1998)*, Sarajevo 2010, s. 285–306
- Fine J.V.A., *The Bosnian Church – a New Interpretation. A Study of the Bosnian Church and Its Place in State and Society from the 13th to the 15th Centuries*, Boulder (CO) 1975
- Fine J.V.A., *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor 1987
- Fleckenstein J., *Das Turnier als höfisches Fest im hochmittelalterlichen Deutschland*, w: *Das ritterliche Turnier im Mittelalter*, red. J. Fleckenstein, Göttingen 1985, s. 229–256
- Fügedi E., *Turniere im mittelalterlichen Ungarn*, w: *Das ritterliche Turnier im Mittelalter*, red. J. Fleckenstein, Göttingen 1985, s. 390–400
- Garbacik J., *Paolo Veneto, filozof-dyplomata i jego pobyt w Polsce w 1412 r.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 4, 1960, s. 17–31
- Gauthier M.-M., *Présentation et lecture d'une étude de Mme Elz. Dabrowska-Zawadzka. La relique de la Vraie Croix appartenant à Manuel Commène*, „Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France”, 1987 [1989], s. 91–110
- Gąsiorowski A., *Itinerarium króla Władysława Jagiełły*, wyd. 2, Warszawa 2015
- Grgin B., Botica I., *The Counts Kurjaković of Krbava in the Medieval History of Modern-Day Slovakia*, w: *Slovakia and Croatia. Historical Parallels and Connections (until 1780)*, red. M. Homza, J. Lukačka, N. Budak, Bratislava 2013, s. 164–174
- Grygiel J., *Zygmunt Korybutowicz: litewski książę w husyckich Czechach (ok. 1395 – wrzesień 1435)*, Kraków 2016
- Hoensch J.K., *Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368–1437*, München 1996
- Horváth H., *Zsigmond király és kora*, Budapest 1937
- Itinerar König und Kaiser Sigismunds von Luxemburg 1368–1437*, oprac. J.K. Hoensch i in., Warendorf 1995
- Jasiński K., *Rodowód Piastów śląskich*, wyd. 2, Kraków 2007
- Kekez H., *In the Service of the Mighty King. Political Relations between the Counts of Blagaj and King Sigismund of Luxemburg*, „Review of Croatian History”, 11, 2015, s. 7–46
- Kiaupienė J., *Litewska Pogoń w XV-wiecznej kronice Eberharda Windeckego*, w: *Origines, fontes, narrationes – pośród kręgów poznania historycznego. Prace ofiarowane Profesorowi Marcelemu Antoniewiczowi w 65. rocznicę urodzin*, red. M. Cetwiński, M. Janik, M. Nita, Częstochowa 2018, s. 219–227

- Kiss G., *Un légat pontifical au service de la paix entre Ladislas Jagellon II et l'Ordre Teutonique. Branda Ier di Castiglione et la Hongrie*, w: *The Jagiellonians in Europe. Dynastic Diplomacy and Foreign Relations*, red. A. Bárány, B.A. Bacsa, Debrecen 2016, s. 21–40
- Koczarska M., *Twórcy unii horodelskiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 141, 2014, nr 2, s. 257–287
- Kondor M., *Hof, Residenz und Verwaltung. Ofen und Blindenburg in der Regierungszeit König Sigismunds – unter besonderer Berücksichtigung der Jahre 1410–1419*, w: *Kaiser Sigismund (1368–1437): zur Herrschaftspraxis eines europäischen Monarchen*, red. K. Hruza, A. Kaar, Wien–Köln–Weimar 2012, s. 215–233
- Krzyżaniakowa J., Ochmański J., *Władysław II Jagiełło*, wyd. 2, Wrocław 2006
- Kurtović E., *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, Sarajevo 2009
- Löffler A., *Donatus a domino doctore Muntzmeister. Die medizinische Bibliothek des Freiburger Arztes Nikolaus Münzmeister und ihre Beziehungen zum Kloster Alzelle*, w: *Die Zisterzienser und ihre Bibliotheken. Buchbesitz und Schriftgebrauch des Klosters Alzelle im europäischen Vergleich*, red. T. Graber, M. Schattkowsky, Leipzig 2008, s. 171–190
- Macek J., *Das Turnier im mittelalterlichen Böhmen*, w: *Das ritterliche Turnier im Mittelalters*, red. J. Fleckenstein, Göttingen 1985, s. 371–389
- Mackert Ch., *Repositus ad bibliothecam publicam – eine frühe öffentliche Bibliothek in Alzelle?*, w: *Die Zisterzienser und ihre Bibliotheken. Buchbesitz und Schriftgebrauch des Klosters Alzelle im europäischen Vergleich*, red. T. Graber, M. Schattkowsky, Leipzig 2008, s. 85–170
- Mályusz E., *Kaiser Sigismund in Ungarn 1387–1437*, Budapest 1990
- Możejko B., Szybkowski S., Śliwiński B., *Zawisza Czarny z Garbowa herbu Sulima*, Gdańsk 2003
- Nagy B., *Ceremony and Diplomacy. The Royal Summit in Buda in 1412*, w: *The Jagiellonians in Europe. Dynastic Diplomacy and Foreign Relations*, red. A. Bárány, B.A. Bacsa, Debrecen 2016, s. 9–18
- Nagy B., *Royal Summits in and around Medieval Buda*, w: *Medieval Buda in Context*, red. B. Nagy, M. Rady, K. Szende, A. Vadas, Leiden–Boston 2016, s. 345–365
- Nemeth G., Papo A., *Pippo spano nella 'Patria' del Friuli*, „Studia Historica Adriatica ac Danubiana”, 1, 2008, nr 1, s. 9–40
- Nikodem J., *Witold: wielki książę litewski (1354 lub 1355 – 27 października 1430)*, Kraków 2013
- Nowak Z.H., *Międzynarodowe procesy polubowne jako narzędzie polityki Zygmunta Luksemburskiego w północnej i środkowowschodniej Europie (1412–1424)*, Toruń 1981
- Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Władza i społeczeństwo*, red. M. Biskup, R. Czaja, Warszawa 2008
- Paravicini W., *Die ritterlich-höfische Kultur des Mittelalters*, wyd. 3, München 2011
- Petrauskas R., *Kształtowanie się instytucji dworu wielkoksiążęcego w Wielkim Księstwie Litewskim (koniec XIV – połowa XV wieku)*, tłum. B. Kałęba, „Politeja”, 2011, nr 2 (16), s. 155–185
- Pirchegger H., *Die Herren von Pettau*, „Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark Jahrgang”, 42, 1951, s. 3–36
- Polechow S., *Itinerarium wielkiego księcia litewskiego Witolda: 4/5 sierpnia 1392 – 27 października 1430*, „Rocznik Lituaniistyczny”, 5, 2019, s. 9–120
- Prochaska A., *Szkice historyczne z XV w.*, Kraków–Warszawa 1884
- Das ritterliche Turnier im Mittelalter*, red. J. Fleckenstein, Göttingen 1985
- Rozbiór krytyczny Annalium Poloniae Jana Długosza, z lat 1385–1444*, t. 1, oprac. J. Dąbrowski i in., Wrocław–Warszawa–Kraków 1960
- Schwedler G., *Herrschartreffen des Spätmittelalters: Formen, Rituale, Wirkungen*, Ostfildern 2008
- Sigismundus Rex et Imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387–1437*, red. I. Takács, Mainz 2006
- Sikora F., *Sprawa insygnialna 1370–1412 a genealogia Rożnów*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, Nowa Seria, 1 (12), 1993, s. 145–171
- Sroka S.A., *Rola Ścibora ze Ściborzyc w stosunkach polsko-węgierskich w latach 1409–1412*, „Nowe Studia Grunwaldzkie”, 2, 2016, s. 69–76
- Sroka S.A., *Polacy na Węgrzech za panowania Zygmunta Luksemburczyka 1387–1437*, Kraków 2001
- Szweda A., *Habitacula omnibus proventibus et comeatibus referta. Problemy zaopatrzenia w żywność podczas zjazdów polsko-litewsko-krzyżackich w I połowie XV wieku*, w: *Dobrou chut', velkoměsto, sborník příspěvků z 22. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy*, red. O. Fejtová, V. Ledvinka, J. Pešek, Praha 2007, s. 27–51
- Szweda A., *Zakon krzyżacki wobec Polski i Litwy w latach 1411–1414*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, 141, 2014, nr 2, s. 531–553

- Szymczak J., *Knightly Tournaments in Medieval Poland*, „Fasciculi Archaeologiae Historicae”, 8, 1995, s. 9–28
- Szymczak J., *Pojedynki i harce, turnieje i gonitwy. Walki o życie, cześć, sławę i pieniądze w Polsce Piastów i Jagiellonów*, Warszawa 2008
- Šimák J.V., *Bohemica v Lipsku*, Praha 1907
- Tęgowski J., *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań–Wrocław 1999
- Thallóczy L., *Hervoja herczeg és czimere*, „Turul”, 9, 1892, nr 1, s. 1–12
- Tóth N.C., *Zsigmond magyar és II. Ulászló lengyel király személyes találkozásai a lublói béke után (1412–1424)*, „Történelmi Szemle”, 56, 2014, nr 3, s. 339–356
- Urzednicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994
- Weczerka H., *Schlesien*, Stuttgart 1977
- Wertner M., *Die Ofener Gäste von 1412*, „Jahrbuch der K. K. Heraldischen Gesellschaft Adler”, Neue Folge, 17, 1907, s. 170–187
- Węcowski P., *Początki Polski w pamięci historycznej późnego średniowiecza*, Kraków 2014
- Die Zisterzienser und ihre Bibliotheken. Buchbesitz und Schriftgebrauch des Klosters Altleite im europäischen Vergleich*, red. T. Graber, M. Schattkowsky, Leipzig 2008